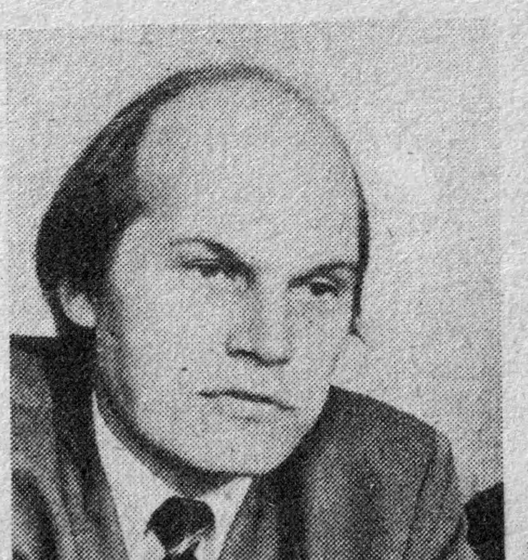
ЗНО
ЛІТАРАТУРНА-ФІЛАСОФСКІ СШЫТАК
ЗНО 10

«ПЕРАКЛАДЧЫКІ — ЯНЫ АД БОГА»

Пераклад — гэта заўсёды праблема. Для кожнай культуры. Для нашай, і сёння — тым болей. Сваё разуменне гэтай праблемы ў рубрыцы «Пераклад філасофіі і філасофія перакладу» ўжо выказалі Васіль Сёмуха і Іван Чарота. Гэтым разам на пытанні «ЗНО» адказвае Лявон БАРШЧЭЎСКІ.

— Спадар Лявон, ходзяць чуткі, быццам Баршчэўскі ведае безліч моваў. Наколькі гэтыя чуткі адпавядаюць сапраўднасці?

— Наконт «ведае» — гэта пэўнае перабольшванне. Хаця для мяне ніводная еўрапейская мова, акрамя венгерскай ды фінскай, не ёсць загадкай. Калі мне ў рукі трапляе нейкі невялікі тэкст, то я досыць хутка магу ў ім разабрацца настолькі, каб гэтага хапіла для перакладу. Але грунтоўна я вывучаў нямецкую і ангельскую (у інстытуце), французскую, чэшскую, шведскую (самастойна). Ад шведскай блізка да нарвежскай, я ёй нават спецыяльна не займаўся... І гэтак далей.

— З якіх моваў Вы найбольш перакладалі?

— З нямецкай (Гётэ, Шылер, Гейнэ, іншыя паэты...). Далёка не ўсё яшчэ апублікавана. Дарэчы, прозу я не збіраўся перакладаць, але потым неяк падахвоціўся перакласці Генрыха Бёля, якога я ведаў дасканала, і таму гэтая праца абышлася без звычайна неабходнай у такіх выпадках падрыхтоўкі.

У сувязі з патрэбамі Беларускага гуманітарнага ліцэя, дзе я працую, давялося рабіць пераклады і з лаціны, і з грэцкай (урыўкі з Авідыя, Вергілія, падборка вершаў Сапфо і «Прыкуты Праметэй» Эсхіла). Грэцкае мовы я дасканала не ведаю і таму быў вымушаны звяртацца за парадамі да спецыялістаў... Рабіў пераклады з літаратуры сярэднявечча (старанямецкая мова), цяпер «рыхтую» Кафку... А вось з ангельскай мовы я не люблю перакладаць. Гэта мая самая не любімая мова. Не люблю яе за размытасць, недакладнасць значэнняў, чаму прычынай яе шырокая распаўсюджанасць... Не люблю, але перакладаць даводзілася: досыць многа вершаў, трохі Байрана, Бэкэта (як вядома, ён пісаў і па-французску і па-ангельску)...

— Дзякуй, спадар Лявон, але давайце перапынімся з пералікам і звернемся да праблемаў. Неяк Вы казалі, што ніякага Адраджэння не адбудзецца, пакуль мы не засвоім у сваёй мове ўвесь корпус адметных тэкстаў, напрацаваных чалавецтвам. Цяжка з гэтым не пагадзіцца, толькі... Ці магчыма такое нават у самай аддаленай перспектыве? Можа, нам трэба было б вылучыць нейкія пэўныя культуры і засяродзіцца на трансляцыі духоўных здабыткаў толькі адсюль?

— Чалавек мяркуе, а Бог рахуе. Мы можам вызначаць, меркаваць, але калі ў нас, да прыкладу, не будзе знаўцы вельмі патрэбнай нам сёння чэшскай літаратуры, якая практычна адраджалася з нуля, то ўсе нашыя стратэгіі адпачатку стануцца нічога не вартымі. Перакладчыкі — таленавітыя, высокапрафесійныя —яны ад Бога, яны не прыходзяць на заказ. Можна выбраць нейкую культуру і паспрабаваць звярнуць на яе ўвагу перакладчыкаў, але ці будзе з гэтага плён? Ну, нейкі, безумоўна, будзе. Усё ж такі той ці іншы твор пераўвасобіцца па-беларуску, ды і псіхалагічна — «у нас таксама ёсць», аднак...

Ведаеце, як бы мы не імкнуліся арганізаваць гэты працэс у загадзя вызначаную стратэгію, ён пераважна застанецца неарганізаваным. Натуральна, не лішне арыентаваць, асабліва маладых перакладчыкаў. Толькі асноўнае створыцца само сабой, калі мы зможам зрабіць усю нашу адукацыйную сістэму беларускай, калі беларуская культура будзе прысутнічаць усюды і ва ўсім. Тады і перакладчыкі пачнуць з'яўляцца — у геаметрычнай прагрэсіі. Яны, узгадаваныя без комплексаў да мовы, будуць арыентавацца на пэўныя культуры і свядома рабіць свой выбар.

З іншага боку, — вяртаючыся да пачатку пытання, — безумоўна, няма сэнсу імкнуцца ахапіць усё. Дзесяцімільённая нацыя не можа даць нам мільёна перакладчыкаў, якія сёння патрэбныя, каб раптам скампенсаваць не зробленае папярэдне (я ўжо не кажу пра праблемы друку, чытацкай магчымасці і да т.п.). Таму гаворка павінна весціся пра нейкія канцэптуальныя тэксты, пра нейкую аснову любой культуры. З гэтага трэба пачынаць, а там, дзе пачатак пакладзены, — у гэтым накірунку працягваць.

— Пэўна, Вы маеце рацыю, і неяк арганізаваць «стыхію» перакладу сёння наўрад ці ўяўляецца магчымым. Але ўсё ж такі, на якія культуры Вы лічылі б мэтазгодным скіраваць увагу ў першую чаргу?

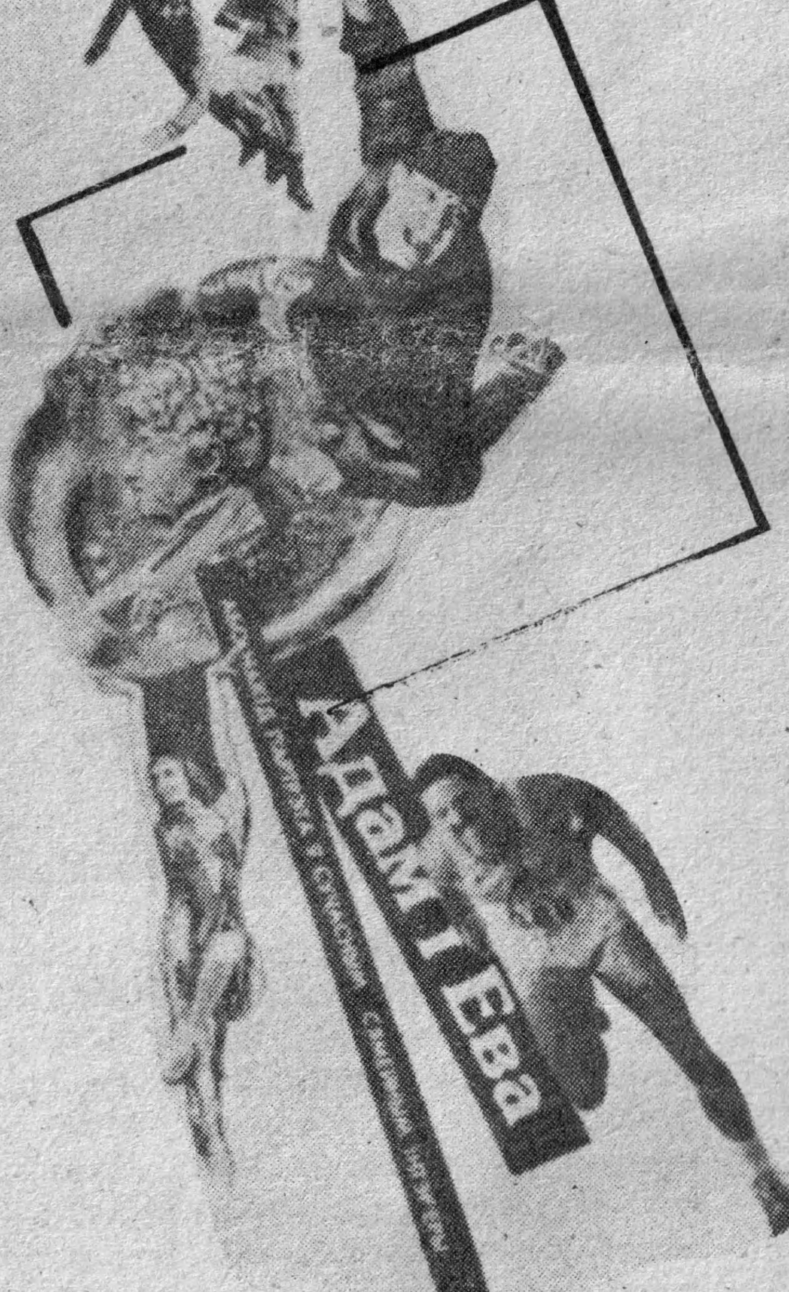
— Без французскай, нямецкай, ангельскай мы не абыдземся. Што б там хто ні казаў — гэта аснова еўрапейскай культуры. І жахліва, што ў нас няма прафесійных перакладчыкаў з ангельскай мовы... Затым нашыя суседзі, палякі найперш. Культурна мы з імі размежаваліся, калі з'явіўся Багушэвіч. Ён першы сказаў: — Беларусы! А да гэтага існаваў толькі краёвы патрыятызм і культура, якая не была саматоесна вызначанай. Я б праілюстраваў гэтую думку наступнай высновай: да 1863 года Адам Міцкевіч цалкам «наш». Да паўстання ён і не мог успрымацца інačай, а вось праз дзесяць-пятнаццаць год пасля паўстання, калі «з'явіліся» беларусы і пачалося адмежаванне ад польскай культуры, Міцкевіч хаця і заставаўся па-ранейшаму «нашым», але ўжо як бы не зусім, ды і не толькі «нашым»...

На жаль, польская літаратура, нават класіка, намі не засвоеная. Гэта тым болей дзіўна, што ў нас даволі літаратараў, у якіх няма праблемаў з польскай мовай. Што да прыбалтаў, то тут я не маю вялікай эйфарыі. Усё ж такі польская і руская культура нам значна бліжэй, чым балтыйская і ўкраінская. Культурны кантакт з Расіяй нам неабходны ўжо хаця б таму, што Расія, хай сабе і ў іншых формах, часткова асэнсавала і наш вопыт.

— Дарэчы, пра Расію. Яе магутная індустрыя перакладу калі яшчэ і не пераклала ўсё больш-менш вартае, то неўзабаве перакладзе. Адсюль паўстае вядомая праблема: ці трэба нам перакладаць тое, што перакладзена па-расійску?

— Я думаю, мы сёння на тым этапе, калі трэба перакладаць тыя тэксты, якія спрыяюць выхаванню новай нацыянальнай інтэлігенцыі. І яны, якія прыйдуць нам на змену, вырашаць гэтае пытанне. З другога боку, у сусветнай культуры ёсць шмат тэкстаў, якія нас могуць цікавіць інакш, чым, скажам, тую ж Расію. На такія тэксты ў нас арыентацыя павінна быць заўсёды. Згадаю толькі адзін прыклад — незавершаную драму Шылера «Дзмітрый», сярод галоўных герояў якой — Леў Сапега.

— Спадар Лявон, перш чым запытацца яшчэ, дазвольце працытаваць Ваша выказванне на дыскусіі па праблемах нацыянальнай філасофіі, якая была арганізаваная газетай «Культура» летась: «У нас пакуль няма добра распрацаванай філасофскай мовы. Да марксісцкага перыяду філасофскай літаратуры ў нас было зусім мала, а падчас панавання марксісцкай філасофіі і апошняе было страчана. Філасофскае слова згубіла свой сэнс. І таму фактычна і тут мы павінны ствараць новыя словы. Для гэтай справы падаецца прыдатнай праца над перакладамі класікі». Адсюль пытанне: — Вы сёння згодныя з тым сваім леташнім выказваннем?

— У нас сёння гаворка ідзе ў іншым кантэксце, і таму я мушу інакш сфармуляваць сваё разуменне праблемы дапасавання беларускай мовы да перакладу. Я ўпэўнены, што сучасная беларуская мова больш прыдатная для перакладу, чым, скажам, руская. Наша мова яшчэ не ўнармаваная, не загнаная ў норму, і адсюль вынікаюць яе больш шырокія магчымасці. Да таго ж я лічу, што ў пэўных момантах нашае слова можа перадаваць сэнс нават глыбей, чым слова арыгінала. Таму асаблівых праблемаў з перакладамі літаратурных тэкстаў я не бачу. Трохі іншая справа з тэрміналогіяй, у прыватнасці з тэрміналогіяй філасофскай. Тут, на мой погляд, пытанні пакуль застаюцца. Але яны часовыя і цалкам вырашальныя. Таму не трэба іх гіпертрафіраваць. Урэшце, пераклад — гэта заўсёды несупыннае пераадоленне, бясконцае набліжэнне да арыгінала, да якога ўсутыч ніколі не наблізішся...

— Дзякуй за гаворку.

З Лявонам Баршчэўскім гутарыў В.А.

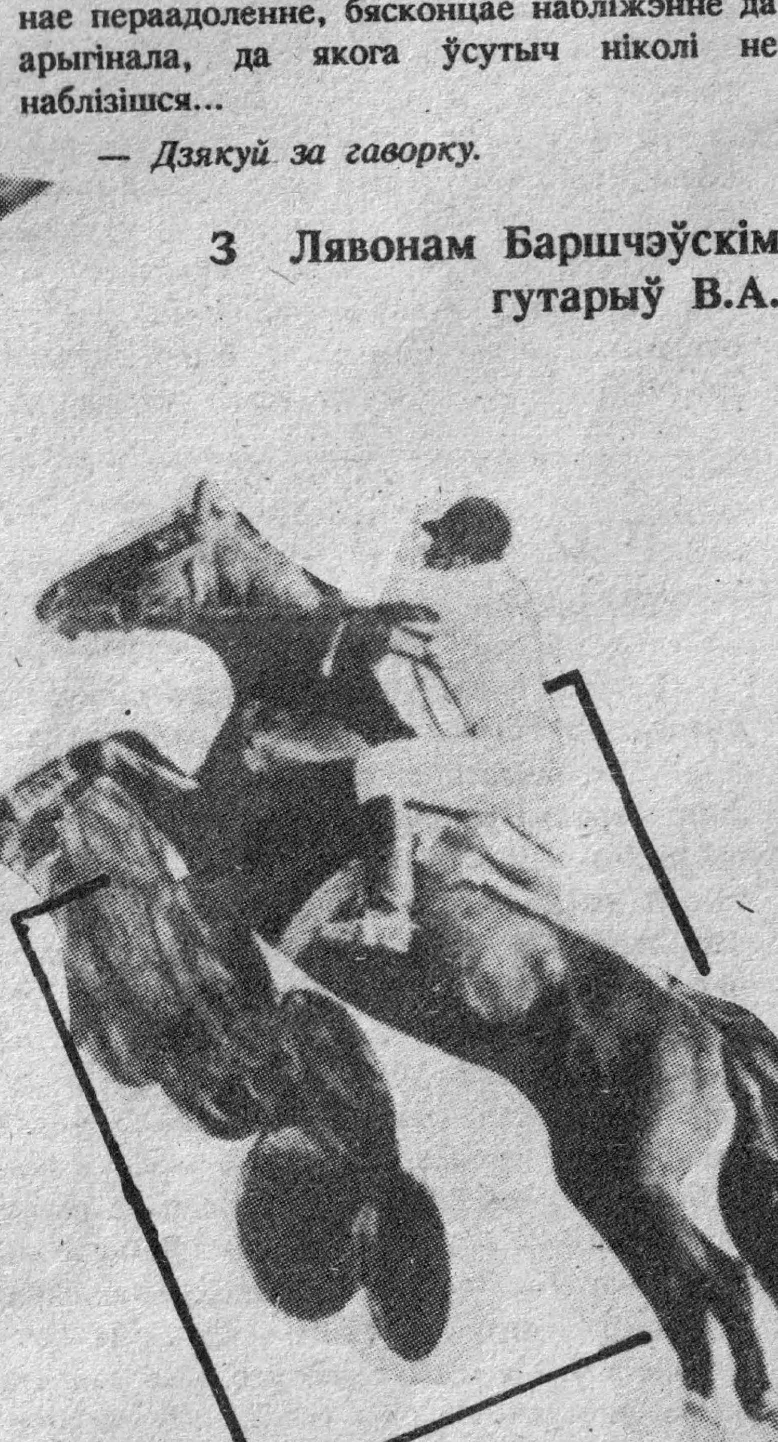
Франц КАФКА

П О К А З К І

ГАРАДСКІ ГЕРБ

Спачатку на будаўніцтве Вавілонскай вежы ўсё збольшага было ў парадку; можа нават парадку таго было замнога; занадта шмат увагі аддавалася шыльдам, перакладчыкам, жыллёвым умовам будаўнікоў, пад'язным дарогам — быццам бы наперадзе былі яшчэ стагоддзі, калі будзе можна, ні пра што не думаючы, працаваць. Часамі пачынала панаваць нават думка, што вежу нельга будаваць вельмі марудна; не варта было перабольшваць аўтарытэту гэтае думкі; сёй-той палохаўся ўвогуле самой ідэі класці падмуркі. Тлумачылі гэта так: сутнасць усяе задумы — гэта каб пабудаваць вежу да самага неба. Побач з гэтаю думкаю ніводная іншая не магла мець істотнага значэння. Гэта ідэя, што калісь узнікла ўва ўсёй сваёй велічы, знікнуць ужо не можа; пакуль жыве на свеце чалавек, будзе існаваць імкненне і жаданне дабудаваць вежу да канца. З гэтага пункту гледжання не павінна быць аніякіх турбот адносна будучыні — наадварот, чалавецтва набывае новыя веды, дойлідства мае вялікія поспехі і будзе прагрэсіраваць і надалей, работа, на якую цяпер патрабуецца год, праз сто гадоў будзе, магчыма, рабіцца за паўгода, пры тым —лепш і больш надзейна. Таму — навошта сёння выпінацца з жылаў? У гэтым сэнсе быў бы сэнс, калі б можна было спадзявацца збудаваць вежу пры жыцці аднаго пакалення. Але разлічваць на гэта нельга было ні ў якім разе. Хутчэй можна было думаць, што наступнае пакаленне, маючы больш дасканалыя веды, палічыць працу мінулага пакалення за дрэнную і пабурыць збудаванае, каб распачаць усё нанова. Ад гэткіх думак сіл не большала, і пра будаўніцтва вежы думалася менш, чым пра будаўніцтва горада для рабочых. Кожнае зямляцтва жадала атрымаць лепшыя кватэры, праз гэта ўсчыналіся спрэчкі, якія выліваліся ў жорсткія бойкі.

(Працяг на стар.6)

ЗНО
Проза

Адам ГЛЁБУС

СЛУХАЮЧЫ ШАПЭНА

З занатовак эгаіста

Лепшае пішы на пяску.

* * *

Дзень, калі прачытаў кнігу, лепшы за дзень, калі пачаў чытаць кнігу, так і дзень сьмерці лепшы за дзень нараджэньня.

* * *

Заўважыў за сабою, што развагі пра сьмерць хвалююць ня меньш, чымсьці размовы пра эротыку.

На свой дзень нараджэньня наведаў Кальварыйскія могілкі. Стоячы над капцамі зусім невядомых людзей выпіў бутэльку сьвежага піва. На Кальварыі было пустэльна. І толькі аднаго разу бачыў, як пад залацістымі клёнамі ў пасмах сіняватага дыму прамільгнулі цені — жанчына з рудым сабакам колі.

Вось так, на дзень нараджэньня дару сабе прагулку на могілкі.

* * *

Апошнім часам у мяне пачало мяняцца стаўленьне да ўласнага «я». Калі раней яно абмяжоўвалася абалонкаю цела і нават уласныя працы й занатаваныя думкі не ўваходзілі ў «я», дык цяпер інакш... Выразна бачу, як мае рысы праступаюць у рухах дачкі, як мае рэакцыі адбіваюцца ў бацькавых паводзінах, як мае словы матэрыялізуюцца ў зробленым жонкаю... «Я» страціла акрэсьленыя пазногцямі й скураю межы, пачало расьцякацца ў прасторы, і што больш прыемна зазначыць — у часе.

Вядома, сьмерць, нібы цемра, наступае на «Я» з аднаго боку, але тым самым падштурхоўвае яго да бясконцага сьвятла.

На безыменным пальцы левай рукі ў мяне, як, дарэчы, і ў маці, ёсць сьветла-бурунатная радзімка. А над леваю лапаткаю ў маёй дачкі, як і ў мяне, ёсьць таксама аднолькавыя радзімкі. Заўважыўшы гэта, я і зазначыў пачатак расплываньня майго «Я».

* * *

Планета нашая ня вечная, і чалавецтву тэрмін — такое самае імгненьне, як і мне... Прачытаў у Дастаеўскага й згадаў свой падлеткаўскі жах, той стан зачараванага здраньцвеньня ад самой думкі, што некалі згасьне Сонца. Уяўлялася катастрофа зусім не маштабна, але й не бутафорскі... Вогнішча на беразе варакомскай рэчкі Ятранкі, вакол сядзяць хлопцы, глыбока ў вугольлях пячэцца бульба. Потым вугольле разграбаецца, а бульба выкочваецца. У цемрадзі пульсуе крывавая рана растрыбушанага вогнішча. А над ёю жарэцца гарачая бульба. Чуваць уздыхі, хуканьні, чаўканьне... Вось такім уяўлялася мне згаслае Сонца —чорна-рубінавым, растрыбушаным, незагойным... І было жудасна далучыцца да сьмерці ўсяго чалавецтва, якое чаўкае, хукае ды ўздыхае ў пячорнай цямрэчы.

* * *

Аддаць жыцьцё за Радзіму!.. Загінуць за Бацькаўшчыну!.. Скласьці голаў за Айчыну!.. Не шкадаваць жывата свайго дзеля Беларусі!.. Ні адзін з напісаных лёзунгаў не знаходзіць рашучага водкліку ў маёй душы. Можа, таму, што занадта многа рознапысыя прапагандысты пазабівалі герояў і ворагаў дзеля краіны, у якой давялося нарадзіцца, дзеля СССР. Саюз зьнік з мапы сьвету ў 1991 годзе. А ў 1993-м увесь сьвет назіраў праз тэлевізары, як тысяча-другая фанатыкаў аддавалі жыцьці дзеля рэстаўрацыі тройчы праклятага Савецкага Саюзу. Марна. На глобусе павымалёўваліся іншыя дзяржавы, сярод якіх можна пабачыць, калі прыгледзецца, ледзь заўважны бляклы колер зеленкаватае Беларусі. Новыя прапагандысты, збольшага тыя ж самыя людзі, прапануюць, калі што якое, загінуць дзеля Бацькаўшчыны. Толькі на сёньняшні дзень мы ня маем постаці, роўнай нават нешчасьліваму ў сваім нацыянальным змаганьні Юкіо Місіма, японскаму літаратару, які для большасьці суайчыньнікаў увасабляе веліч японскага духу. 25 лістапада (недарэчы, але скажу... Дзень нараджэньня маёй любай малодшай дачкі) у 1970 годзе Місіма заклікаў сілы самаахОвы ўзьняцца на ўзброенае паўстаньне й аднавіць вайсковую веліч Японіі. Паўстаньне не атрымалася. Юкіо Місіма зрабіў саппуку (харакіры) і далучыўся да неўміручых змагароў за нацыянальную незалежнасьць . Адстойваньне беларускай незалежнасьці сканцэнтравана ў іншых паводзінах, пра што я спрабаваў давесьці ў «Гісторыі ката»...

Знаць Чачота ўсе павінны,
І пра Зана дабрачыннасьць,
Пра Касьцюшку і Манюшку,
І пра песьняроў.
Рукі ім падаўшы, знаю,
Зробім болей мы для краю.
Чымся ў бойках разам стойка
Праліваўшы кроў.

Настойваў Франьцішак Багушэвіч. І яно так, але... Як трапіў у шэраг узорных асобаў Тадэвуш Касьцюшка, які змагаўся «ў бойках стойка»? Вось і ўзьнік пытальнік і чапляе кручком ланцужок сумненьняў. Чаму наш найвялікшы паэт Купала спрабаваў зрабіць саппуку? Пра што дакументальна засьведчана ў лісьце Панамарэнкі да Сталіна...

І вось я ўжо не магу сьцвярджаць, што людзі, якія аддалі жыцьцё за Беларусь, рабілі неразумна.

* * *

Шчасьце — калі можаш ціха ляжаць і думаць пра сьмерць.

* * *

Мой дзед па бацьку, Ладзімір, казаў, калі хто гаварыў пра адпачынак: «А калі пакладуць у зямлю, тады й адпачну».

Апошнім часам я пачаў так стамляцца, што цэлую суботу магу праляжаць з кніжкай дый прасядзець каля тэлевізара. Таму й падумалася: успрыняцьце сьмерці, як бестэрміновага адпачынку пасьля плённае працы, ня з горшых.

КОКТЭБЕЛЬСКІЯ МОГІЛКІ

Няёмка запытацца ў прахожага пра могілкі, і калі сфармуляваць пытаньне далікатна й з выбачэньнямі, атрымліваецца ўсё адно нетактоўна. Збольшага людзі ня любяць гаварыць пра сьмерць, а калі й даводзіцца, дык імкнуцца абмежавацца абагульненьнем — усе там будзем. А тут чужынец у чорных акулярах, чорнай майцы дый чорных ангельскіх вузканосых чаравіках пытаецца пра мейсца, куды раней ці пазней, але ж абавязкова, а крый Бог неўзабаве і цябе панясуць. Таму й не пытаўся я ні ў каго пра могілкі, знайшліся самі... Шпацыраваў увечары дый убачыў за дамкамі, на невысокай гары, помнікі з крыжамі. Пакуль шукаў дарогу, сьцямнела, на поўдні жыцьцё цячэ хутчэй. Я падышоў да сятчастага плоту, які аддзяляў сьвет жывых ад краіны іншых, і спыніўся. Белыя помнікі пачалі сьвяціцца халаднаватым, зеленкаватым, флюарэсцэнтным колерам. Гара нашаторылася, ушчэнт пачарнела і зрабілася варожая. Сабакі спачатку павісквалі, а тут пачалі скавытаць, як тыя Цэрберы — прэч, чужаніца. З думаю, што ноч на могілках больш цікавая на кінаэкране, чымсьці ў рэальнасьці, я й рэціраваўся ў мясьціны больш людныя. Спалохаўся? Пэўна. Але ня прывідаў з ашчэранымі чарапамі. Я баяўся наступіць на незасохлую вітушку чалавечае непатрэбнасьці.

ПОКАЗКІ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5)

Гэтыя бойкі ішлі бесперастанку; у правадыроў была яшчэ адна падстава казаць, што таксама з прычыны недастатковай канцэнтрацыі рабочай сілы вежу прыйдзецца рабіць вельмі марудна, альбо ўвогуле — толькі пасля ўсеагульнага замірэння. Але час праходзіў не ў адных бойках, былі і пярэрвы, калі горад упрыгожвалі; з-за гэтага, аднак, вырастала новая зайздрасць, пачыналіся новыя бойкі. Гэтак мінуў час першага пакалення, але і пры іншых пакаленнях нічога не змянілася, толькі майстэрства дойлідаў павялічвалася, а разам з ім павялічвалася ваяўнічасць. Дайшло да таго, што ўжо другое ці трэцяе пакаленне ўсвядоміла, што будаўніцтва вежы да неба не мае ніякага сэнсу; але ўсе былі занадта моцна павязаныя паміж сабой, каб пакінуць гэты горад.

Усе песні і паданні, што нарадзіліся ў гэтым горадзе, перапоўненыя тугой па тым напрарочаным дні, калі агромністы кулак разаб'е горад ушчэнт пяццю магутнымі ўдарамі. Менавіта таму ў гарадскім гербе мы бачым кулак.

СУПОЛКА НЯГОДНІКАЎ

Была калісь суполка нягоднікаў, гэта значыць, то былі не нягоднікі, а проста звычайныя людзі. Яны заўсёды трымаліся разам. Калі, напрыклад, нехта з іх па-нягодніцку рабіў прыкрасць камусьці чужому, які не ўваходзіў у іх суполку — гэта значыць, рабіў не нешта нягодніцкае, а тое, што робіцца звычайна, што прынята рабіць — і пасля гэтага паспавядаўся перад суполкаю, тады яны праводзілі следства, выносілі прысуд, каралі, даравалі віну і г.д. Гэта было някепска прыдумана, інтарэсы асобы і суполкі строга захоўваліся, а спавядальніку казалі так, як ён больш-менш і жадаў пра тое чуць: «Што? Ты з-за гэтага турбуешся? Ты ж рабіў так, як гэта звычайна робіцца, дзейнічаў так, як ты мусіў дзейнічаць. Любых іншых дзеянняў ніхто б не зразумеў. Ты проста занадта ўзяў усё да галавы. Раскінь зноў сваім розумам». Гэтак яны ўвесь час трымаліся разам; і пасля смерці яны не кідалі суполкі, а вялікай чарадою падніманіся ў неба. Збоку можна было падумаць, што там была спрэс дзіцячая цнота, калі яны луналі ў паветры. Але ў паднеб'і ўсё становіцца на свае месцы — таму яны валіліся раптам долу, нібы вялізныя камлыгі.

РАЗГУБЛЕНЫ ПОЗІРК З АКНА

Што будзем мы рабіць у тыя веснавыя дні, якія неўзабаве прыйдуць? Сёння з раніцы неба было шэрае, але калі цяпер падыдзеш да акна, дык мусіш здзівіцца і прытуліцца да рамы шчакою.

Унізе бачыш святло сонца, якое, напэўна, ужо заходзіць, на твары дзяўчынкі-падлетка, што вунь ідзе і азіраецца; адразу ж бачыш на гэтым твары і цень мужчыны, які ідзе хутка следам. Вось мужчына прайшоў — і твар дзіцяці ўвесь зрабіўся светлы.

ПАКУТЫ СТАРОГА КАВАЛЕРА

Гэта, відаць, вельмі дрэнна — застацца кавалерам старому чалавеку, напрошвацца, з цяжкасцю захоўваючы сваю годнасць, у госці, калі хочацца пабыць вечарам з людзьмі, хварэць і тыднямі з куточка сваёй пасцелі глядзець на пусты пакой, заўсёды развітвацца з усімі перад дзвярыма свайго дома, ніколі не ісці па сходах разам са сваёй жонкаю, мець ва ўласным пакоі толькі бакавыя дзверы, што вядуць да чужых кватэр, насіць дадому сваю вячэру ў адной руцэ, быць вымушаным захапляцца чужымі дзецьмі і не заўсёды магчы паўтарыць: «У мяне іх няма», нагадваць сабе сваім выглядам і паводзінамі вядомых з юначых успамінаў аднаго ці двух старых

насьці. Проза і рэальнасьць для мяне вышэй за рамантычныя трызьненьні. І танюткі віскат кажаноў над крыжамі хутчэй супакойвае, чымсьці насьцярожвае. Чым болей жывога, рухавага, тым мне спакайней.

Жывеш, пакуль крычыш.

Наступная раніца была занятая чытаньнем баек Рыгора Савіча Скаварады, які, дарэчы, сам сабе выкапаў дол, памыўся і, усклаўшы чыстае, памёр. Добра пакрышыўшы зубы аб каменныя афарызмы, я ўсё ж пайшоў на могілкі.

Сонца пякло няшчадна. Варта помніць: ПАЎвыспа Крым яшчэ і паўПУСТЭЛЬНЯ. Цень мой быў такі кароткі, што галава вырастала адразу са ступакоў. Адным словам — пекла. Адчыніўшы ржавыя сятчастыя весьнічкі, давялося спыніцца ў нерашучасьці — ніякіх сьцежак, а тым больш дарожак на могілках не было. Капцы ўшчыльную ляпіліся агароджамі адзін да аднаго. Але я палез праз чэзлае кустоўе, праз ледзь жывыя кветкі, цераз помнікі і крыжы папёрся на гару. І дзеля чаго? Каб прачытаць колькі дзесяткаў малавыразных прозьвішчаў: Пятроў, Сакалоў, Ганчароў?.. Каб убачыць збуцьвелыя крыжыкі з мэталёвымі шыльдачкамі, на якіх выгравіраваны дарагія расейцам прозьвішчы: Валошына, Цьвятаеў?.. Ці, можа, захацеў пераканацца, што ў Крыму расейцы доўга не жывуць? Бачыць Бог, я гэтага не хацеў! Нельга пажадаць таго, чаго ня ўведаў. Яно, канешне, так, але адзінае значнае, пра што я даведаўся на Коктэбельскіх могілках і што глыбока кранула — расейцы дый астатнія ўсходнія славяне, якія некалі насілі прозьвішчы кшталту Лапо дый Навіцкая, жывуць у Крыме вельмі мала. Лічаныя надпісы згадвалі тых, хто пратрымаўся болей за семдзесят. А тых, хто пайшоў малады, наадварот, шмат. Варта зазначыць, што маладым ставяць лепшыя, больш дарагія й кідкія помнікі. Толькі мяне, аматара самых ціхіх паркаў, гэта не ўводзіла ў зман, і хоць не лічу статыстыку за навуку, але факты з лічбамі рэчы цяжкія, нераўнуючы, як афарызмы Рыгора Савіча Скаварады.... Злоўленая рыба не патрабуе прынады. У сятчастай загарадцы Коктэбельскіх кладоў вельмі многа дзяцей. Трох-пяцішасьцігадовыя, яны пазіраюць з керамічных медальёнаў на выпаленую жорсткім, амаль пустэльным сонцам крымскую рэчаіснасьць, паглядаюць і падміргваюць чужынцам фатаграфічнымі невідушчымі вочкамі.

* * *

Бацька мне гаварыў, што дзед Ладзімір помніцца яму на ровары і ў белай кепцы. І мне гэтаксама: шаша Наваельня — Наваградак, з грудка коціцца ровар, а на ім сядзіць дзед Ладзімір у сіня-блакітнай кашулі і ў белай шапцы — пазнаецца здалёк.

Некалі, у клясе сёмай, я намаляваў свайго дзеда на ровары каля гумна.

Яшчэ бацька згадаў, як вясковыя варакомскія жанчыны паклалі гэтую белую кепку да дзеда ў труну. Бацька не стаў яе даставаць, адно падумаў: раней у іхняе Варакомшчыне не было завядзёнкі класьці да нябожчыка ўсялякае й рознае.

Добра, што ровер у магілу не ўкінулі й не закапалі разам з труною...

* * *

Жаданьне дакрануцца да сьмерці вельмі вялікае, яно нагадвае намер дзіцяці лізнуць кончыкам языка намерзлы на лютым марозе бліскучы метал дзьвярное ручкі.

22 лістапада 1993 году.

кавалераў.

І так яно будзе, што ты і сёння і пазней будзеш адзін — з целам і сапраўднай галавою, а значыць, і з ілбом: каб раптам ляпнуць па ім даланёю.

ЖАДАННЕ ЗРАБІЦЦА ІНДЗЕЙЦАМ

Каб зрабіцца індзейцам, канчаткова, і праскакаць па зямлі, якая скача, у паветры нахіліўшыся ўбок — аж пакуль не адпусціш шпоры, бо шпораў няма; аж пакуль не выкінеш павадок, бо павадка няма; і тады ўбачыш зямлю з роўна пастрыжанай травою, убачыш проста перад сабой, ужо без конскай шыі і галавы.

Пераклаў з нямецкай Лявон Баршчэўскі.

Сільвія ГАЙСТ

ВЕРШЫ

Напрыканцы вызваляюцца
ўсе словы,
сухмені хаваюцца
ў ваду.
І ніякіх пытанняў,
адкуль ды куды.
Ніякіх сумненняў у
шляху і ў тым,
ці чакае цемра мяне.
Ніякага вагання прад
скокам.
Ніякага страху прад
невядомасцю.
Вечна ты — адзіны
куток.
Ні прытулку,
ні зацішку.
Толькі аднюські прыстойны куток
напрыканцы.

* * *

Думай аб выпадковым збегу абставінаў,
аб узаема-займенні
між мноствам:
зачацце.
Згадвай аб размаітым
асабістым вопыце:
народзіны.
І заўжды адчувай найціхмяны
корань,
з чыёй ласкі яшчэ і цяпер сам ты ўсмешлівы
ў сне,
і ў бяспецы:
маці.

* * *

Не прасі мяне
моцна трымаць цябе.

Не выпрабоўвай мяне.

Лепей сысці
з гэтай стромай
кручы.

* * *

— і раптам
анідзе ні сцяны,
ад якой адбіўся б мой голас,
у той час, як павінна была я ў
бязмежнасці знікнуць.
Усе ваконныя крыжавіны
распаліся,
як і кожны дзвярны вушак.
Ніводненькага сутыку,
па якім я вобмацкам
камяні хоць якой будыніны
змагла б пералічыць.

* * *

Якая дзівосная музыка,
ніколі не чуты лад — відовішча гэтых
старых каштанаў
сёлетняю вясною.
Мае ногі кранаюцца
цёплага пяску каранямі ўспучанай зямлі,
а рукі — насторшанае сонцам дзярвіны,
сухой кары
стаўшых мне любімымі дрэваў,
якія я хачу паказаць табе.
Усё такое роднае,
і такое новае.

* * *

Тое, што я пачуваюся ўдома
толькі спаміж заблуканых навальніцаў,
у коле засені, якое коціцца з дня ў дзень,
пакуль яго атакуе
сквар зялёны з расы, —
гэтага ўспадчыць. няможна.

З ранішнім пылам з парогу
здзьмухнутым быць,
як з берагу смяротна сасмяглага Стыксу,
а не пераступіць яго, — і ёсць
зніканне.

* * *

Ноч венамі сваімі
крозь цьмяна-сталёвую зыбістасць
шматжыльна цягнецца
да рання.
Адкрытая бурам, яна нейкім чынам
вярэдзіць раны мае
ў сне,
шкляная ейная кроў шрамуе
мой супакой.
Ды мусіш занырваць,
каб ейнае халоднае махлярства раздзяліць.

* * *

Твой смех сёння
здаецца мне такім рэзкім, як
воўчае сонца.
Пад ім растае мая надзея.
Усё-ткі
ты — сам сабе пярэчанне.
Так спатольна-горка павявала
сюды
з ранейшасці, калі ты з аблічам студзеня
вылушчваў насеніны
са струка акацыі,
калі ты ўспамінаў
пра цёплы сур'ёз
тваёй прошласці.

* * *

Канешне, я не ўтрымаю
сваю ніць.
Удар у каршэнь: гэта
цягам жыцця самкнёны
бутон гневу.
Начарнелай часінай
раптоўна
парынаецца тропат ягоны
у мой невад, але зразу й
адхлыньвае безвынікова.

У поспеху шчэ на прыступках я
спаняверылася.

З нямецкай — Ніна Мацяш.

ЗНО
Дыскурс

Сяргей ШЫЛАЎ

ЧАС І БЫЦЦЁ

Сяргей Шылаў, аўтар рамана «Час і быццё» (ратапрынт ПКТБ Дзяржкамархбуда Беларусі, Мінск, 1992г.) вядомы чытачу газеты «Культура» па гутарцы з ім, як з намеснікам генеральнага дырэктара фінансава-інвестыцыйнай карпарацыі «Альбаград» (N33, 24 жніўня 1993г.), Юрася Барысевіча. Дарэчы, у прыватнай размове Юрась Барысевіч неяк выказаўся пра «Час і быццё» (не без дапамогі Мікалая Гогаля) прыкладна так: «Не кожная птушка даляціць да сярэдзіны гэтага рамана».

Сапраўды, раман практычна не чытэльны ў тым сэнсе, што замест традыцыйнай логікі раманных падзей прапануе чытачу прыняць удзел у гульні пакручастай логікі падзей мыслення, якое тут выступае як у якасці героя рамана, так і адзінай татальнай падзеі. А паколькі гэтая пакручастая логіка мыслення герметычна зашчэпленая аўтарскім «Я», то чытач рамана апынаецца ў ролі грамафона, які толькі агучвае запісаны на кружэлку тэкст, нічога ў ім не разумеючы. І хаця Сяргей Шылаў у «Пасляслоўі» (схаваўшы сябе пад прафесара Інстытута рыторыкі П.І.Дэрыба) не без самаіроніі сцвярджае, што ўсе «незразумелькі» ў рамане «... аўтар справядліва звязвае з эгаізмам і няўдзячнасцю сучасных маладых людзей», было б куды больш справядліва папракнуць у эгаізме самога аўтара, якога абыходзяць тыя праблемы, што паўстаюць перад чытачом ягонага рамана. Але мы не скарыстаем такую магчымасць, бо праблема не ў чытэльнасці (ці нечытэльнасці) таго ці іншага твора, а ў нечытэльнасці ўсёй той літаратуры, якая шукае сябе за абсягам белетрыстычнага. Яна — факт «канца літаратуры», што паслядоўна вынікае з факта метафізічнага «канца чалавека» (адзіна магчымай прасторы літаратуры, якая непазбежна згортваецца ў нішто пры ўмове адсутнасці чалавека).

Як і ўсё, што «памірае», гэтая літаратура (нават у такіх маладых літаратараў, як Сяргей Шылаў) быццам нямоглая старэча нешта мармыча сабе пад нос, ужо і не спадзяючыся, а таму і не маючы намеру, і нават жадання, каб нехта пачуў гэтае мармытанне. Але калі мы ўсё ж такі паспрабуем прыслухацца, то зразумеем, што ў гэтым прамармытванні былога адбываецца, навобмацак, росшук слядоў тых слядоў, якія быццё чамусьці прамінула, пакінула ў небыцці і, магчыма, дарэмна, бо, не выключана, каб з іх узрастала парадыгма часу, то мы не мелі б сёння татальнага крызісу мыслення.

Прыкладна вось гэта мы і пачуем, калі набярэмся цярпення і ахвоты праслухаць раман-кружэлку Сяргея Шылава. Яго тэкст —пра мысленне, што знаходзіцца ў прамежку паміж часам і быццём, пра праміnанне мысленнем прамежку паміж часам і быццём, але не пра сам час і не пра само быццё, а менавіта пра прамежак паміж імі і спробу мыслення адбыцца тут, спробу катэгаравання мыслення ў гэтым прамежку, каб такім чынам неяк вызначыць ягоную наяўнасць і ўжо адпаведна гэтай наяўнасці яго, прамежку, уласныя час і быццё (і разам з тым наяўнасць самога мыслення)..,

Але адначасна раман Сяргея Шылава гэта і спроба рамана пра чалавека як «падзею быцця». Наколькі такое магчыма ў прынцыпе? Думаю, што наўрад ці ў каго і калі атрымаецца напісаць паўнавартасны раман пра нешта яшчэ, акрамя як пра чалавека «як падзею чалавека», бо з усіх жанраў літаратуры раман — самы «чалавечы» жанр, і ён настолькі ж немагчымы без чалавека, як і чалавек сам без сябе.

Што з гэтага вынікае? Якраз адваротнае. У сітуацыі «канца літаратуры» якраз тыя, што «забыліся» на магчымасці магчымага і свядома працуюць у ідэалогіі *апошняга тэксту*, робяць нешта рэальнае, каб прарвацца да іншага пачатку (калі ён хоць як верагодны), іншага, можа быць, не лінейнага пісьма/мыслення, каб ужо там, у віры нераставання знакаў намацаць другую, больш жыццядайную парадыгму быцця/мыслення.

Таму зусім невыпадкова, што Сяргей Шылаў дэкларуе пераадоленне постмадэрнізму ў бок Новага Асветніцтва (праўда, гэтаму прычынай можа быць і звычайнае для маладосці: «я яшчэ не жыў», «я яшчэ жыць хачу»), хаця рэальна дзеіць свой тэкст у эстэтыцы постмадэрнізму, спрабуючы рэалізаваць літаратурнымі сродкамі філасофскую кампазіцыю Дэрыда, якую прынята пазначаць словам «дэканструкцыя».

Прадстаўляючы чытачам «ЗНО» раман Сяргея Шылава «Час і быццё», мы не забыліся пра ўплыў на раман сітуацыі постмадэрнізму і згодна гэтай сітуацыі прапануем спачатку пазнаёміцца з «Пасляслоўем», а затым з некалькімі першымі старонкамі рамана, які, па сутнасці, сам з'яўляецца пасляслоўем да тых дэкларацый, што выкладзеныя ў «Пасляслоўі».

Валянцін АКУДОВІЧ.

ПАСЛЯСЛОЎЕ

Раман «ЧАС І БЫЦЦЁ» — энцыклапедыя дэканструкцыі

Мысленне цяпер характарызуе дэканструкцыя. Дэканструкцыя ёсць спекуляцыя інтэлектуальнай уласнасцю, яе адстойванне, адчужэнне і прыўлашчванне на ўмовах канструявання ў канціянска-гусэрлеўскім разуменні значымасці былога ўласніка. Дэканструкцыя ёсць прыватызацыя інтэлектуальнай уласнасці часовымі аўтарамі. Дэканструкцыя не ёсць разбурэннем метафізікі. Дэканструкцыя ёсць *метафізікай, якая разбураецца.* Рэчаіснасць дэканструкцыі ёсць рэчаіснасцю канца метафізікі, падзеннем граматычных асноваў ва ўспрымаючым мысленні. Што ў нашай краіне творыцца ў эканоміцы, тое на Захадзе адбываецца ў мысленні. Адмаўленне мыслення ад метафізікі, без сапраўднай альтэрнатывы, выклікала дэканструкцыю — тэхніку самазніштажэння метафізікі, пераварочванне метафізікі з боку сэнсу на бок паняційных значэнняў і захаванне яе, наколькі гэта магчыма доўга ў такім стане аж да наплыву значымасці да мыслення, паколькі ў дэканструкцыі адкрываецца поўная воля распараджэння мовы мысленнем, традыцыяй. Дэканструкцыя ёсць інстынкт смерці метафізікі, імкненне да смерці метафізікі, быццё-да-смерці метафізікі.

Дэканструкцыя заўсёды ёсць таксама ўтойванне само па сабе, знешні выгляд утойвання, якое адстойвае інтэлектуальную ўласнасць, комплекс комплексаў, пэўнага роду комплекснай лічбай, адмоўны абсалют, што адкрывае прычыну комплексу і закамплексаванай сутнасці, як адчужэнне інтэлектуальнай маёмасці і адплату за гэтую дзею.

Пераадоленне метафізікі непасрэднае як пераадоленне дэканструкцыі, дэканструкцыя самой дэканструкцыі, што раз'ядноўвае, разбірае яе на часткі як нейкую структуру. Асэнсаванне ўсяго гэтага і папярэднічае сапраўднасці рэформы літаратуры. Твор «Час і быццё» ёсць творам дэканструкцыі самой дэканструкцыі. Ягоная літаратурная форма — ісва чытання, якому бачная няўтоенасць пярэдадня асэнсаванасці рэформе літаратуры пасля знікнення ўтоенасці самой па сабе ў сваіх уласных высілках. Раман традыцыйны. У ягонай задуме — гісторыя маладога чалавека, накіраванага выконваць вайсковы абавязак, якая пераказваецца як гісторыя ягоных паняццяў. Перад намі класічная сітуацыя дэканструкцыі: «... калі прачнуўся ў самім сабе, у самасвядомасці, у мысленні, ён (малады чалавек) апынаецца ў гушчары жывых мерцвякоў» (М.К.Мамардашвілі). Выкананне вайсковага абавязку і стратэгія дэканструкцыі пазбаўляецца якіх-кольвек адрозненняў паміж сабой з цягам аповяду, тым самым выяўляючы адрознасць маладога чалавека-аўтара ад самога сябе.

Сапраўдныя аспекты-моманты сюжэта выяўляюцца чыстымі элементамі мовы, слядамі гэтых элементаў, слядамі слядоў, і тым самым робяца ў гэтым казанні самі сабой, падзеямі, перастаюць быць часткамі літаратуры, прынамсі, у вузкім яе разуменні. Разам з тым чымсьці іншым раман распачынае параўнанні ("У мове ёсць таксама тоеснасці") з сасюраўскім «У мове ёсць толькі адрозненні». Гэтае нешта іншае — голас аўтара, што адпачатку дамінуе ў пісьме, як у асяродку адрозненняў, успрыняццяў голасу аўтара, якія ўжо не ёсць сам голас.

Адрозненне галасоў аўтара (як нейкай непасрэднай рэчаіснасці) і ўспырняцце голасу аўтара (кнігі як калекцыі адрозненняў) і ёсць структура гэтага твора.

Тэма рамана (здольнасць аўтара да яе задумвання і здзяйсненне) у гэтым творы — перапляценне фрагментаў гісторыі маладога чалавека з элементамі мовы, якія (калі іх вытлумачыць у якасці здольных пакідаць сляды, г.зн. існуючых), пакідаюць іх ужо ў свядомасці чытання, якое адчувае тое, што адчувае малады чалавек падчас сваёй гісторыі. Гэта расейскае — ёсць усё ж такі тоеснасць у мове! — гучыць з рамана.

Пафас рамана — «захаванне адчування ўласнага жыцця разам з традыцыяй у вопыце расказвання пад моўным покрывам жыццёвай сітуацыі нежыццёвых і нецялесных прыкмет» (М.К.Мамардашвілі). Ён (пафас) таксама ў тым, каб «пакінуць усё у дакладнасці, як яно ёсць» (Вітгенштэйн), у тым ліку і паўнату жыцця.

Пісаць — гэта «пакідаць усё ў дакладнасці...

Юры БАРАНЧЫК

ЦЕНЬ ТЭКСТУ

(У гонар Першастваральніка)

Тэма гэтага эсэ — пытанне пра тое, якім чынам інтэлігібельныя па сваёй сутнасці рухі розуму, спачатку нават нябачныя для нашага «Я», затым цьмяна выяўленыя і стаўшыя прадметам яго рэфлексіі, нарэшце здзяйсняюцца ў творах культуры? Гэтае пытанне не сёння ўзнікла. Як вядома, існуе два пункты погляду адносна таго, ці з'яўляецца ў свеце веды нешта новае. Адныя (Платон, Лейбніц, Вітгенштэйн) мяркуюць, што заўсёды прысутнічае пэўная колькасць ідэй, якія існуюць вечна, не знікаюць і не з'яўляюцца. Прыхільнікі гэтае тэзы сцвярджаюць, што ўсялякая новая пастаноўка праблемы ёсць толькі сфармуляваная іншым чынам старая і што задача аўтара не ў пошуках «свежых» ідэй, а ў пошуках новай формы, у якой можна інакш выявіць тую ці іншую ўжо прысутную ў свеце ідэю.

Другія, да іх ліку можна аднесці Бэкана, Канта, Попера, мяркуюць, што новае веданне магчыма і пытанне застаецца адно ў тым, на падставе якога метаду мы можам адрозніваць навуковае веданне ад ненавуковага, старое ад новага. Гэтая спрэчка доўжыцца да нашых дзён: кожны з бакоў вынаходзіць дадатныя аргументы на сваю карысць. У кантэксце згаданай спрэчкі знаходзіцца і ніжэй пададзенае эсэ, у якім прысутнічае яшчэ адна істотная «сюжэтная» лінія — як вярнуцца ад ужо здзейсненага «акта культуры» назад, да выклікаўшага яго «акта жыцця»? Як пазбавіць твор культуры статычнасці і нерухомасці ўжо рэалізаваўшых сябе інтэрпрэтацыйных структур? Можна было б паспрабаваць адказаць на гэтае пытанне тэарэтычным пісьмом. Але можна пайсці іншым шляхам, а менавіта: высветліць, якая падзея з жыцця аўтара легла ў аснову гэтага тэксту. Такой падзеяй сталіся радкі «Палонніцы» Марселя Пруста, якія вынесены ў эпіграф. Гэта значыць, тут адбылася своеасаблівая містэрыя, рух па кругу — ад аднаго тэксту культуры праз анталагічную структуру чытанне-разуменне, да другога тэксту, з'яўленне якога магчыма толькі пры наяўнасці такой сферы, як сферы чыстых сэнсавых магчымасцяў мовы.

З эпіграфам непасрэдна нітуецца форма эсэ ў цэлым. І тут мы пераходзім ад уласна філасофскіх разважанняў у свет літаратуры. Як вядома, у класічным літаратурным тэксце паміж эпіграфам і зместам уласна тэксту існуе даволі цесная сувязь: па-першае, эпіграф з'яўляецца своеасаблівай квінтэсенцыяй тэксту; эпіграф дае магчымасць у сціслай форме выявіцца асноўнай ідэі ўсяго твора ці яго частцы. Але ў гэтым эсэ прапануецца іншае трактаванне сувязі эпіграфа і зместу, якое заснаванае на постмадэрновых уяўленнях пра тэкст, а да таго ж другое месца эпіграфа ў тэксце, якое надае яму больш значную і нават самадастатковую ролю.

Аўтар.

> Хто хоча захаваць у сабе жаданне жыць і веру ў штосьці больш прыгожае, чым паўсядзённасць, мусіць шпацыраваць, бо на вуліцах і бульварах поўна Багіняў.
>
> М.Пруст, «Палонніца».

Падобна як акрапленне свячонай вадой кажа аб асвячэнні дома Богам, так і словы, што пакідаюць свой след на некранутай, яшчэ жорсткай паверхні, запісваюць наверх яе прысутнасць Першастваральніка, хаваючы яго сабой гэтаксама, як кара дрэваў хавае ад Чужых Вачэй Млечны Сок, што пранізвае Жывы Арганізм ад кароны да карэння, як зямля хавае ад Чужых Рук пяшчотныя і чуллівыя, нібыта нервы, скончэнні каранёў, якія ўцякаюць у невымоўную глыбіню па звілістых падземных сутарэннях.

Першастваральнік тэкстаў прысутнічае тут, але для нас ён застаецца недасягальным. Мы глухія і невідушчыя, не заўважаем Яго і няздатныя да гэтага, таму мы толькі і чакаем таго моманту, калі здолеем пазначыць, азначыць — і нават не Яго, а край ягонай вопраткі, каб гэтая метка, гэтая чарнільная пляма расплывалася паўсюдна, дзе б ён ні з'явіўся. Але ж не: чарнілы з'яўляюцца там, дзе з'яўляемся Мы. Мы, людзі, спрабуем стварыць другое жыццё на паперы замест першага, калі застаўляем:

а) друкаванымі літарамі,
б) прыгожым каліграфічным почыркам,
в) крамзолямі стэнаграфіі,
г) меткамі на палях,
г) палямі, —

усё тое, што яшчэ на волі, што яшчэ не апячатана.

«Прамаўляць наіўна і бездапаможна — горкая, але вартая чалавека доля». (Бібіхін). Ён жа: «Тэкст траціць вешчую стыхію мовы на падробкі, адзіная мэта якіх — адгарадзіць ад слова і адцягнуць сустрэчу з ім».

насці,- як яно ёсць». Такой ёсць сутнасць рэформы літаратуры, асэнсавання вуснай мовы як пярэдадня пісьма. Раман з'яўляецца Энцыклапедыяй Дэканструкцыі. Дэканструкцыі, якаяператвараецца, вяртаецца ў праект Асветніцтва, пераадольваннем мадэрнізму ў яго часавых вымярэннях (прэ-, пост-, анты- і да т.п.) сучаснасцю, сучаснымі ведамі. Энцыклапедыя Дэканструкцыі ўтрымлівае ў сабе неабходныя для сучаснага маладога чалавека значэнні і тлумачэнні базавых паняццяў сучаснасці. Гэта наўздзіў згарманізаваная сістэма, каталог са старанна распрацаваных рубрык, лагічнае дрэва, якое па сваёй сапраўднасці і сінтэтычнасці нагадвае сімвалогію дрэва жыцця, што змяшчае ўсю паўнату ведаў у іх рэальным нелінейным выглядзе, як яны сустракаюцца ў рэчаіснасці, трапляюцца ў вопыце, якія так патрэбныя сучаснаму маладому чалавеку, задача якога — заснаваць уласнае пісьмо, папярэдне назбіраўшы пэўны капітал вуснай мовы. Інфляцыя вуснай мовы і цяжкасці на пачатку пісьма без супрацыўлення асяродка, які мае ўласную мову, выпрацоўвае ўласную «вусную мову» — гэта рэальнасць, з якой даводзіцца сутыкацца сучаснаму маладому чалавеку.

Прырода пісьма, якая іменуецца часам, і прырода вуснай мовы, якая іменуецца быццём, ёсць расслойванне структуры асобы маладога чалавека як нешта сумеснае, агульная сутнасць абедзвюх прырод ёсць дэканструкцыя самой дэканстуркцыі сапраўдным жыццём Я, што на сваім шляху чэрпае поўнай мерай значэнне і сэнс з абедзвюх прырод у сутным, якое выказваецца. Рух ад часу да быцця, перамена месца часу на месца быцця, пераход — ад пісьма да вуснай мовы відавочныя ў рамане: гэта і пабудова яго сэнсатворнага аповяду з дзесяці сказаў-катэгорый, якім пазначана пераадоленне асэнсаванага пачатку рамана над стылем пісьма; перапляценне сапраўдных фанем, што вызначаюць сутнасць справы сюжэта графемамі, якія фармуюць універсум асэнсавання, з чаго атрымліваецца выпадзенне з тэксту блукаючых па ўсяму тэксту фанеграфем — граматалагем тыпу «калібры» (птушка-гук), «размовы з бацькамі пра службу ў войску» (слова-гук) і г.д., выслоўяў і пустых паваротаў думкі і многіх іншых прыкмет гіперпераходу ад інфляцыі вуснай мовы, з метафізічнай прасторы, да гіперінфляцыі вуснай мовы, у рытарычную прастору, а таксама і выпадзенне самога тэксту з кантынуума асэнсавання. Падзея руху ад быцця ў час ёсць неаплатанізм службы ў войску, ненатуральная эманацыя Я-сутнасці. Сама служба маладога чалавека ў войску ёсць ланцуг ці сістэма элементаўслядоў, адрозненняў у мове, які і фармуецца структурай службы маладога чалавека ў войску, падпадаючая пад дэканструкцыю яго мыслення. Дэканструкцыя ў гэтым сэнсе ёсць не проста тэрмін, але ўжо дэтэрмінацыя, рух у зваротным накірунку, ад следу-следства да прычыны як такой, да голасу аўтара, ад часу да быцця. Адшуканая прычына перамагае падзею мадэрнізму ва ўсёй яго храналогіі, перамагае біялогію мадэрнізму, якая называецца «службай маладога чалавека ў войску». Прычына перамагае мадэрнізм, таму што думка перамагае метафізіку як незавершанасць пошуку прычынаў.

Гіперінфляцыя вуснай мовы, змяншэнне яе здольнасці выказваць ісціну і падвышаць значнасць пісьма і асэнсаванасць чытання, якая дасягае пры «службе маладога чалавека ў войску» катастрафічнай велічыні, патрабуе распрацоўкі сістэмы індэксацыі вуснай мовы, што выдзяляецца суб'екту мысленнем, г.зн. сістэмы жанраў у літаратуры. Гіперінфляцыя вуснай мовы канструіруе сістэму жанраў, стварае паняцце жанравай адкрытасці літаратуры, пазбаўленае якога б ні было зместу. Жанравая адкрытасць набывае сэнс як здзейсненасць пісьма ў прысутнасці голасу аўтара. Жанравая адкрытасць ёсць звычайным станам аўтара, які пераадольвае метафізіку.

Чытанне — гэта абранне аб'ектам любові голасу аўтара, целам любові — звычайную свядомасць аўтара, як тое, што прамінае шлях ад часу да быцця. Любоў выклікаецца праміненнем шляху ад часу да быцця. Чытанне павінна быць вольным ад згадак, меркаванняў, умоўнасцяў, яно павінна мець на ўвазе, што тое, што трапляе ў поле яго бачання, не ёсць прыкладам і знакам нечага, адносна чаго чытанне абазначае, а ёсць само па сабе прысутнае, падзея выбаўлення Я аўтара структуры звычайнай свядомасці, якая здзяйсняецца голасам аўтара. Гэткая роля Энцыклапедыі ў мадэрнізацыі ў праект Асветніцтва: даваць не веданне ведаў, а веданне само па сабе, выбавіць веданне з-пад знакаў і паказаць веду. Бадай, не было яшчэ кнігі больш карыснай для сучаснага маладога чалавека. Усе «незразумелькі» ("гульня адрозненняў, якая замінае таму, каб які-небудзь просты элемент мовы прысутнічаў у сабе або сам па сабе, суадносячыся толькі з самім сабой" (Ж.Дэрыда)) аўтар справядліва звязвае з эгаізмам і няўдзячнасцю сучасных маладых людзей.

Якое ж веданне адкрывае сучаснаму маладому чалавеку Энцыклапедыя Дэканструкцыі? Гукавасць сучаснасці, катэгарыяльную структуру гука мовы, яго набрыняласць сэнсам, неадрозненасць ад сэнсу. Гук і сэнс адзіныя і непадзельныя. Значэнне ёсць адрозненне гука мовы ад сэнсу.

Энцыклапедыя Дэканструкцыі — выдатнае апісанне гукавога універсуму сучаснасці, навучэнне фундаментальным гукасэнсам, развой анталагічнага слуху, падобна развою слуху музычнага.

Голас аўтара вядзе сваю партыю. Усё запісванне ёсць абертоны, якія паказваюць на незапісаныя, існуючыя на паверхні запісі камертоны. Тэкст рамана — перапляценне, якое стварае пустыя гнёзды-запісы для змяшчэння камертонаў, акустычнае асяроддзе для іх адтварэння. Вытворчасць тэксту ёсць выраб носьбітаў камертонаў. Чытанне рамана ёсць лакацыя яго гукам мовы, голасам. Вымаўленне запісанага знаёміць свядомасць чытання з голасам аўтара ў ягонай асэнсаванасці, асветленай дзіцячасці.

Як «Гэта» можна вымавіць? Што «Гэтаму» адпавядае ў вуснай мове? Вось асноўныя ўмовы-пытанні разумення рамана, адказы на якія дае сам голас аўтара, закадзіраваны ў рамане, і якія адтвараюцца пры вымаўленні ў чытанні. Падзея службы ў войску кадзіруе голас аўтара плынню слядоў моўных элементаў, якія пакідаюць фрагменты сюжэта. Апісанне гэтай падзеі ў прысутнасці духу звычайнай свядомасці сумесна з чытаннем гэтага апісання адтварае голас аўтара, прычым чытанне дэкадзіруе і толькі, нічога не творачы, а апісанне непасрэдна адтворвае. Тут выкарыстоўваецца запачаткаваная ўбудаванасць чытання ў пісьмо. Пісьмо завяршае тут чытанне. Інакш — класіцызм, пісьмо залішне ўзрушана блізкасцю голасу, але не здольнае аднавіць яго, чытанне асвячае сваю адмову ад дэкадзіравання голасу і застаецца проста «зрокавай увагай».

Ідэал рамана — пазбаўленне Я другога ад дэканструкцыі дэканструкцыі, ад сутыкнення з жорсткасцю канструкцыі жыцця, любоў да сучаснасці з яе жорсткасцю канструкцыі жыцця, любоў сучаснасці да станаўлення сучаснасці, агіда да мадэрнізму. Эрас, які вандруе разам з плынню жыцця ад часу, пранікласці любоўю звычайнай свядомасці сучаснага маладога чалавека да быцця, пранікласці любоўю яго мыслення — гэта і ёсць голас аўтара.

Як мне стала вядома, нядаўна аўтар рамана скончыў кнігу «Рыторыкі», якая рыхтавался, па заслугоўваючым даверу сведчаннях, на працягу пяці доўгіх год, што ўвабралі ў сябе ўсё юнацтва аўтара. Гэта былі гады спробаў аўтара атрымаць вышэйшую адукацыю. Аўтар ведае, напэўна, што кнігі, роўнай «Рыторыцы», яму ўжо не нарадзіць з прычыны яе непадзельнасці з жыццёвай неабходнасцю аўтара, роўнай прысутнасці. Кніга гэтая з'явілася на свет у поўным сэнсе слова. Спадзяюся, што і гэтая кніга знойдзе свой шлях да чытача.

П.І.Дэрыба, прафесар Інстытута рыторыкі.

Мінск.

Заўвага: Ад Дантэ дастаўся аўтару вонкавы выгляд твора, ад Пушкіна — герой, ад Паскаля — рыторыка, ад Томаса Мана —апавядальнасць, ад Конан Дойля — сюжэт, ад Лоркі — паэзія, ад Сартра — філасофія, ад Вагнера — музыка, ад Веласкеса, Гагена і Дэга — малюнак, ад Пятра І і Джона Кенэдзі — палітычныя ідэі твора.

ЧАС І БЫЦЦЁ

Раман

Частка першая

(пачатак)

За цэлы год да войска пачаў я з адной імгнення здзейсненай задумы свае спробы пазбегнуць яго, ухіліцца ад яго нечакана і пэўна. Усё маё ранейшае — пярэдадзень толькі, дажыццёвае быццё, што спынілася ў сваіх непасрэдных адносінах да жыцця з моманту ўзрушыўшага асновы ўспрыняцця нараджэння саматворчай сябе свядомасці, збіралася ў гэтых спробах, і чым болей незалежным ад думак пра будучую службу ў войску я быў, тым болей відавочна і несумненна, тым болей паважна ставіла сябе гэтая тэма ў маім мысленні, непамерна больш значна пашыраючы мой чалавечы вопыт, чым прачытаная і вынесеная за дужкі кніга, чым чалавек, які выклікаў прыязныя пачуцці. Нічога не было ўва мне, акрамя адной толькі думкі пра ўнікненне службы ў войску, думкі, якая абярнула мяне да часу чалавечага быцця так, што яна паступова выцесніла сам час, сама зрабілася ім, пазначыла яго, была самым надзейным яго знакам, прычынай, падставай, вытокам. З другога боку, натуральная мне невыноснасць характару і сэнсу, якая выяўлялася ў здольнасці да ўжыгнання і бурэння нават самых карэнных асноў часовага вопыту ў стасунках з асобамі, была целам гэтай думкі, яе адчувальнай прысутнасцю ў прыродзе, а болей нічога ўва мне і не было мне ненатуральнага. З трэцяга боку, мае спробы пазбегнуць службы ў войску ператварыліся, парадкуючы сябе з цягам працяглasці вопыту, у адну адзіную суцэльную спробу, якая не была ўжо спробай якой бы то ні было дзеі, але была спробай нейкіх невідавочных, што цягнуліся вечна, і бясконцых тлумачэнняў, складанасць якіх шматкроць павялічвалася тым, што яны пераважна не мелі якога-небудзь заўважнага адцення высакароднай апраўдальнасці і пакаяннай першаснасці. Нічым з вядомага мне, — ні малітвай, ні жаданнем, ні лёсам, ні мэтай, — не была гэтая спроба; нязменна лагічнымі, напоўненымі цудоўнай апавядальнай моцай былі гэтыя тлумачэнні. Усё маё Я было нічым іншым, як ледзьве заўважным трымценнем нейкіх адмоўных струнаў душы ад лёгкага подыху, што ўзнікаў у нейкай іншай сферы, у сферы паняццяў, літаратуры, пісьмовасці, у спробе мысліць тое, што было схаваным, варушылася за службай у войску, што праз гэтую службу хавалася. Ніколі не даваў я веры хаосу, заўсёды ён быў для мяне прыгожым слоўкам, адмысловым прыхарошваннем мовы, але менавіта за паняццем «службы ў войску» знаходзіўся, грунтоўна там ўладкаваўшыся, хаос, выхаплены і вымкнуты гэтым паняццем з прыроды, яго цяпер пазбаўленай, непераможна ўздзейнічаючы на думку, якая звязвае паняцце з космасам, ён імкнуўся замяніць сабой, выдаліць гэтую думку, гэтую сувязь. Гэта было ведай — аўтарам ідэі «службы ў войску», крыптаграмы на паверхні быцця. Усведамленне, якое бачылася мне раней фантазмам, які запаўняе стыхіямі вады і паветра прастору мыслення, высветлілася існуючым істотнейшым чынам і пачынала выяўляцца ва ўсім, наяўнасць чаго выклікала як лёгкі смех, так і святое трымценне адначасна. Сутнасць гэтых маіх спробаў была, як мне цяпер відавочна, а раней толькі прыадкрывалася ў прыроднай няўклюднасці, ляноце гэтай відавочнасці, — не ў тым, каб знайсці сапраўдны спосаб, абходны шлях і па ім абысці гэтую з'яву, у якой знікае страх усіх жыццёвых з'яў, мне яшчэ невядомых, але ў тым, каб зрабіць паўсядзённай, павярхоўнай саму думку пра службу ў войску, не патураць такому прадумванню гэтай думкі, у якім праявіла б яна сваю неабходнасць, усеагульнасць, акружыла б сябе патаемным сэнсам, апынуўшыся ў яго сарцавіне, у цэнтры светапалегласці сэнсу быцця.

«Бахцін уводзіць рэзкае, бярдзяеўскае па тоне размежаванне паміж жывым, унікальным «здарэннем», актам «быцця, якое здзяйсняецца», з аднаго боку, і плоскай прасторай аб'ектываванай культуры — з іншага. Сувязь паміж «светам жыцця» і «светам культуры» аднабаковая: «здарэнне здзяйсняемага быцця» — творчая дзея, здольная выплюхнуць з сябе мастацкія вобразы і навуковыя пабудовы альбо праліць на іх святло даследчыцкага разумення, але ў ствараемых такім чынам культурных «зместах» выветрываецца адзінкавасць унікальнага «перажывання». Дарогі назад ад пабудоваў культуры да непаўторнага ўчынку стварэння іх больш няма».

Культура шмат у чым ужо замяніла чалавека, выціснула яго з «жыццёвага свету», ператварыўшы ў пакупніка знакаў і гукаў. Але знак не ў стане канчаткова памесціць чалавека і свет, і таму ў чалавека захоўваецца няспыннае адчуванне разарванасці свайго быцця ў свеце і праяўленасці яго ў культуры.

«Я» — уцякае ад прамога бачання. Яно не ёсць знакам альбо якой-кольвек іншай прадметнасцю. Заўсёды адсутнае, яно пакідае толькі сляды прысутнасці. І таму «Я» ёсць дачыненнем. Нават у гэтых словах «Я» не існуе, а толькі магчымае адносна і ў адносінах да іх.

Бахцін піша: «Адзінае быццё — падзея... — не мысліцца, а ёсць».

У кожную эпоху жылі людзі, якія сваім дзеяннем выяўлялі недастатковасць існавання чалавека як у «жыццёвым свеце», так і ў свеце культуры. Яны ўвасаблялі жыццё першага і давалі жыццё другому. У тэксце чалавек няспынна ўнікае самога сябе, і таму тэкст можа даць толькі ілюзію прысутнасці чалавека. Існуе некалькі варыянтаў барацьбы з ілюзіяй асваення тэксту.

Адзін з іх прапаноўвае В.Падарога ў рабоце «Свет без свядомасці»: «Досвед картэзіянскай дыскурсіі пачынаецца з прапановы: мову трэба не пераадольваць, а толькі ўлічваць як нязменную і прыроджаную субстанцыю думкі: яна «нябачная» менавіта таму, што хавае ў сабе універсальныя граматычныя структуры, і гэты парадак... «наперад дадзены» ўсялякаму акту мыслення...»

Але там, дзе Дэкарт знаходзіць «дакладнае» і «першапачатковае», ягоны радыкальны крытык Ніцшэ не знаходзіць нічога, апрача волепалягання, каб штосьці мыслілася так, а не іншым чынам. Напачатку Ніцшэ вылучае з дэкартаўскай формулы «я мыслю і, значыцца, існую» — вербальныя элементы, з якіх яна складаецца, а затым спрабуе паказаць, што ілюзія відавочнасці « я мыслю» дасягнутая чыста граматычным устанаўленнем, якое выключае рэфлексію семантычнага багацця ўжываемых тэрмінаў.

Для Дэкарта, вядома, першасным з'яўляецца не змест тэрмінаў (калі ён канвенцыянальна прыняты ў філасофскай традыцыі), а спосаб іх пачатковага ўпарадкавання... Няма патрэбы абмяркоўваць тое, што чалавек трапляе ў мову яшчэ перад тым, як пачне мысліць. Аднак Ніцшэ не зважае на магчымасць падрабязнага адказу і зноў расчляняе дэкартаўскую формулу, бо яна мае перадумовай веданне, чым ёсць «мысліць» і «быць», але менавіта гэтыя тэрміны належыць растлумачыць у першую чаргу і, такім чынам, патлумачыць найгалоўнейшае: як магчыма перайсці ад «я мыслю» да «я есмь»?

Значыцца, сутнасць гэтага палягае ў тым, каб праверыць, асэнсаваць змест тых тэрмінаў, якія мы ўжываем, а не прымаць іх канвенцыянальна. Гэта своеасаблівае гусэрлеўскае «Назад да саміх рэчаў» або «Называць рэчы ўласнымі імёнамі». А гэта ў сваю чаргу патрабуе непасрэднага ўдзелу кожнага ў працэсе сэнсанадання.

Вяртаючыся цяпер назад, да таго месца, дзе мы казалі аб прысутнасці толькі праяваў чалавека ў тэксце, з'яўляецца жаданне запытацца: «Хто ж прысутнічае ў тэксце?».

У тэксце прысутнічае Першастваральнік. Ён знаходзіцца там, дзе яго ніколі ніхто не чакае. Ён выходзіць за межы тэксту, і ў той жа час дзякуючы толькі тэксту ён з'яўляецца. Ён заўсёды іншы. Ён гаворыць пра тэкст, але нават болей, чымсьці пра тэкст, ён гаворыць пра сябе. Ён сустракае чытача ля «ганка» тэксту і ставіць перад ім непераадольную праблему ўсведамлення, у якім ён, Першастваральнік тэкстаў, — сам не мае патрэбы. Як толькі ты на яго звяртаеш увагу, ён знікае.

Гэта адвечна нязлоўны граф Монтэ-Крыста? Не, гэта часам няўлоўны для тэксту, заўсёды вольны ў сваіх правах Граф Э-Пі. Яму засталося толькі сказаць нам тое, што мы ўжо чулі, але на што не звярнулі ўвагі:

«Хто хоча захаваць у сабе жаданне жыць і веру ў штосьці больш прыгожае, чым паўсядзённасць, мусіць шпацыраваць, бо на вуліцах і бульварах поўна Багіняў».

* * *

Хто скажа, што свет пазбыўся Дабра?
Хто скажа, што свет пазбыўся Ліха?
Хто скажа, што свет пазбыўся Кахання?
Хто скажа, што яно тут было?

Хто можа сказаць аб свеце так, каб з вачэй упала заслона стомленага бывання пры свеце, калі не толькі нашыя разважанні пачалі губляць дакладнасць, але калі і нашыя вочы ўсмактоўваюць у сябе расплывістыя абрысы навакольнага свету, якія, як толькі мы закрываем вочы ў шчаслівым адчуванні надыходзячага сну, разбіваюцца аб яскравасць нашых снаведанняў такім жа чынам, як кінутая мядуза ад удару аб камень жудасна паволі распаўзаецца на і перад ім, пакрываючы яго сабой, забіраючы цвёрдасць ягоных абрысаў і колер, намагаючыся ў сваім перадсмяротным сутаргавым сцісканні ператварыць яго ў сваё падабенства...

ЗНО

Пераклад філасофіі і філасофія перакладу

Зігмунд ФРЭЙД

АБ СВЕТАГЛЯДЗЕ

Урывак з трыццаць пятай лекцыі

Лекцыя Зігмунда Фрэйда, фрагмент якой мы прапануем чытачам, прысвечаная аналізу рэлігіі, марксізма, увогуле светапогляду з гледзішча псіхааналізу.

У арыгінале тэкст досыць празрысты і ён не патрабаваў бы да сябе аніякіх уводзін, каб у свой час Янка Станкевіч не вырашыў перайначыць беларускую мову на сваё разуменне яе ды ўласны густ. «Недзе пачынаючы з 1930 года Янка Станкевіч стае ў апазіцыю да ўсіх дзейных на той час граматык і правапісаў, стварае сваю арыгінальную моўна-гістарычную тэорыю й нават «сваю» мову.» (С. Шупа.)

Пэўна, нічога заганнага ў гэтым не было б, каб Янка Станкевіч разглядаў свой вопыт толькі ў якасці індывідуальнага эксперымента, але знаны навукоўца займеў намер перавучыць усіх беларусаў з іх неправільнай на яго, Янкі Станкевіча, правільную беларускую мову.

Такая пазіцыя гэтага выдатнага паэта ад філалогіі шмат каго абурала. Уладзімір Жылка нават назваў Янку Станкевіча «шашалем беларускай мовы» і, пэўна, невыпадкова, бо раз'яднанай на «тарашкевіцу» і «наркомаўку» беларускай мове толькі і не хапала яшчэ аднаго фронту супраць яе. (Як на маё разуменне, то і «наркомаўка», і «тарашкевіца», і «станкевіца» — гэта ўсё барацьба не за мову, а супраць мовы.)

Янка Станкевіч памёр у ліпені 1976 года, паспеўшы за доўгае жыццё зрабіць многа вартага ўвагі нашчадкаў. Нагадаем толькі вернутую ў «каталог» спадчыны «Аль-кітаб» (святую кнігу беларускіх мусульманаў, пісаную беларускай мовай, але арабскім пісьмом), «Беларуска-расійскі слоўнік» і пераклад на сучасную беларускую (дакладней яго, Станкевіча) мову Біблії. Але ці не самым пераканаўчым сведчаннем на карысць зробленага Янкам Станкевічам ёсць тое, што «вынайдзеныя» ім словы натуральна ўваходзяць у практыку жывой сучаснай мовы. І больш за тое, не толькі асобныя словы і канструкцыі, але і ўся «станкевіца» для некаторых маладых людзей пакрысе робіцца адзіна правільнай беларускай мовай. Яны гавораць на ёй, пішуць і, мабыць, ужо нават сны сняць у стылёвай плыні «станкевіцы». Сярод гэтых маладых людзей і Валерык Булгакаў, студэнт IV курса філфака БДУ, перакладчык лекцыі Зігмунда Фрэйда.

Натуральна, Валерык Булгакаў добра ведае словы Уладзіміра Жылкі пра «шашаля беларускай мовы», але ён ніяк не жадае пагадзіцца, што рэалізацыя праекта Янкі Станкевіча, як татальнай практыкі пісьма — гэта яшчэ адзін фронт супраць беларускай мовы. Наколькі ён мае рацыю — меркаваць чытачу. Таму мы і прапануем гэты тэкст у тым выглядзе, у якім ён быў перададзены ў рэдакцыю перакладчыкам.

В.А.

(...) Аддаючы належнае выбітнай існасьці рэлігіі, мусім ведаць, што яна дае людзям. Яна вытлумачвае ім паходжаньне а развой сьвету, упэўняе іх у вапякунсьцьве й канчальным шчасьці, не зважаючы на нягоды жыцьця, яна кіруе іхнай мэнтальнасьцяй і дзеяньнямі праз наказаньні (Vorschriften), якія абараняе ўсім сваім аўтарытэтам. Знакам тым, яна выконвае тры функцыі. Папершае, яна задавальняе чалавечую цікаўнасьць, робіць тое ж самае, што спрабуе рабіць за дапамогай сваіх сяродкаў навука, і сустракае гэтта ейнае супарства. Сваёй другой функцыі яна забавязаная бадай што большай часткай свайго ўплыву. Калі яна супакойвае страх людзей перад небясьпекамі й нягодамі жыцьця, яна ўпэўняе ў добрым зыходзе, суцішае іх у няшчасьці; гэтага навука ня можа сабе дазволіць. Праўда, апошняя вучыць, як запабегчы сапраўдным небясьпекам, пасьпяхова ходацца зь некаторымі пакутамі; было б дужа неправамерна аспрэчваць тое, што яна ё людзям магутнай памочніцай, але ў шматлікіх выпадках яна мусіць пакідаць чалавека сам-насам із сваім горам і можа парадзіць яму толькі скарыцца. У сваёй трэйцяй функцыі, творачы наказаньні, забароны й абмежаваньні, яна як найболей аддаляецца ад навукі, бо апошняя задавальняецца дасьледаваньнямі й вызначэньнямі, дарма што зь ейнага прытарнаваньня выводзяцца правілы й парады для паводзінаў у жыцьці. Пры ведамых варунках яно (прытарнаваньне) аналягічнае таму, якое прапануецца рэлігіяй, але зь іншым абгрунтаваньнем.

Супадзеньне гэтых трох зьместаў рэлігіі не зусім вымоўнае. Што ж зьліжае вытлумачэньне развою сьвету з настойлівым унушваньнем пэўных этычных наказаньняў? Запэўніваньні ў вапякунсьцьве й аддабрадзейваньні (Beglücklung) больш цесна зьвязаныя з этычнымі вымогамі. Яны — плата за выкананьне гэтых прынцыпаў; толькі гэны, хто ім падпарадкоўваецца, можа разьлічваць на гэтыя дабрадзействы, непаслушэнства чакаюць пакараньні. Рэштай, у навуцы існуе штось падобнае. Хто ігнаруе ейнае прытарнаваньне, мяркуе яна, шкодзіць сабе сам.

Зразумець дзіўнае задзіночаньне павучаньня, суцішэньня й вымогі ў рэлігіі можна адно тады, калі заняцца ейным генэтычным аналізам. Яго можна распачаць выходзячы із сама кідкага мейсца ансамблю, з вучэньня аб узьніку сьвету, бо накш чаму касмагонія мусіла быць абавязкавым складнікам рэлігійнае сыстэмы? Знакам тым, вучэньне гаворыць, што сьвет быў створаны якойсьці антрапаморфнай істотай, якімсьці ідэалізаваным надчалавекам, які, аднак, усюдых пераўзыходзіць чалавека — ува ўладзе, у мудрасьці, у сіле жарсьці. Жывёлы як творцы сьвету ўказуюць на ўплыў татэмізму, да чаго мы пасьлей, хоць і збольшага, зьвернемся.

Цікава, што гэткі творца сьвету заўжды адзін, нават гэнам, дзе вераць у многіх багоў. Гэткім парадкам, гэта найчасьцей мужчына, дарма што існуе дастаткова намёкаў на жаночае боства й некаторыя міталёгіі пачынаюць стварэньне сьвету прост з таго, што бог-мужчына спыняе існаваньне жаночага боства, якое ўяўляецца пачварай. Сюды прымыкаюць найцікавейшыя прыватныя праблемы, але мы мусім рушыць далей. Наш далейшы шлях лёгка зацеміць, мянуючы гэтага бога-творцу прост бацькам. Псыхааналіз робіць выснову, што гэта сапраўды бацька, і гэткі найхарошшы, як ён некалі падаўся маленькаму дзіцяці. Рэлігійны чалавек уяўляе стварэньне сьвету гэтак жа, як свой собскі ўзьнік.

У гэткім разе лёгка вытлумачыць, як суцішальныя запэўніваньні й строгія этычныя вымогі лучацца з касмалёгіяй. Бо тая ж самая асоба, якой забавязанае дзіцё сваім існаваньнем, бацька (ці, больш правільна, бацькоўская інстанцыя, складаная з бацькі й маці) абараняла й ахоўвала слабое, бездапаможнае дзіцё, пакінутае ў навонным сьвеце перад абліччам патэнцыйных небясьпекаў; пад ягоным даглядам ён пачуваўся пэўна. Праўда, стаўшы дарослым, чалавек апаноўвае вялікшыя сілы, але гэтаксама ўзмацняецца ягонае разуменьне небясьпекаў жыцьця, і ён правамерна робіць выснову, што, паводле існасьці, ён яшчэ астаецца гэткім жа бездапаможным і неабароненым, як і ў маленсьцьве, што датычна сьвету ён усё шчэ дзіцё. Знакам тым, ён і цяперака ня хоча адмовіцца ад абароны, якой ён паслугаваўся як дзіцё. Але й даўней ён разумеў, што ягоны бацька ў сваёй уладзе — дужа абмежаваная істота, якая не валодае ўсімі перавагамі. Таму ён вяртаецца да карціны ўспамінаў гэтак пераацэненага ў маленсьцьве бацькі, узвышаючы яго да боства й суючы ў цяпершчыну й у рэальнасьць. Афэктыўная сіла гэтае карціны ўспамінаў і працягласьць існаваньня ягонае патрэбы ў вабароне й нясуць у злучве (miteinander) яго веру ў бога.

І трэйці галоўны мамэнт рэлігійнае праграмы, этычная вымога, нязмушана ўключаецца ў гэткую сытуацыю маленства. Я нагадаю вам аб ведамым *Кантавым*

выслоўі, якое задзіночвае зорнае неба й маральны закон у нашай душы. Як бы дзіўна ні гучала гэтае спалучэньне — бо што можа быць агульнага ў нябёсных целаў з пытаньнем, ці любіць адно чалавечае дзіцё іншае альбо забівае? — усё ж ткі гэтак яно набліжаецца да вялікае псыхалягічнае праўды. Гэны ж самы бацька (бацькоўская інстанцыя), які даў дзіцяці жыцьцё й ахоўваў яго ад небясьпекаў, павучае яго, што можна рабіць і чым ён не павінны займацца, настаўляе яго, якія пэўныя абмежаваньні ягонага поцягу дапушчальныя, змушае ведаць, якога стаўленьня да бацькоў, братоў і сёстраў чакаюць ад яго, калі яно хоча стацца цярплівым і жаданым чаланом сямейнага кола, а пасьлей і вялікшых супольнасьцяў. Праз сыстэму заахвочваньняў любовяй і пакараньняў у дзіцяці выхоўваецца веда свайго сацыяльнага абавязку, яго навучаюць, што ягоная бясьпека ў жыцьці залежыць ад таго, што бацькі, а тады й іншыя, любяць яго й могуць верыць у ягоную любоў да іх. Тады ўсі гэтыя дачыненьні чалавек у нязьменным выглядзе пераносіць на рэлігію. Забароны й вымогі бацькоў жывуць як маральнае сумленьне ў ягонай душы й надалей; за дапамогай гэнай жа самай сыстэмы ўзнагародаў й пакараньняў Бог кіруе чалавечым сьветам; ад выкананьня этычных вымогаў залежыць, якая мера абароны й шчасьця прызначана індывідуму; бясьпека ўгрунтавана на любові да Бога й у сьвядомасьці быць любым яму, якой узбройваюцца супроць небясьпекаў навоннага сьвету й чалавечага атачэньня. Рэштай, малітвай гварантуецца беспасярэдні ўплыў на боскую волю й, дзеля гэтага, удзел у боскай усёмагутнасьці.

Я ведаю, што пакуль вы мяне слухалі, у вас напрошваліся шматлікія пытаньні, на якія вы дужа б хацелі пачуць адказ. Тутака й сяньні я не магу гэта зрабіць, але я пэўны, што кажнае дэталёвае дасьледаваньне не пахіснула б нашае тэзы, што рэлігійны сьветадагляд дэтэрмінаваны праз сытуацыю нашага дзяцінства. Таму апошні адметны тым, што нягледзячы на свой інфантыльны характар, усё ж ткі мае папярэдніка. Гэта быў, няма сумлеву, час без рэлігіі, без багоў. Яго называюць анімізмам. Сьвет тады быў поўны антрапаморфных духовых істотаў, якія мы называем дэманамі, усі аб'екты навоннага сьвету былі населеныя імі альбо, магчыма, ідэнтычнымі зь імі, але не было звышулады, якая б стварыла іх усіх і пасьлей панавала над імі, да якой бы зьярталіся па абарону й помач у бядзе. Анімістычныя дэманы былі найчасьцей варожа настроеныя да людзей, але, здаецца, што чалавек гэнымчасам больш давяраў сабе, чымся пасьлей. Ведама, ён несупынна пакутваў ад найвялікшага страху перад гэтымі злымі духамі, але ён абараняўся ад іх праз пэўныя дзеяньні, якім удаваў змогу праганяць іх. Дык жа ён ня быў нядужым. Як ён нечага жадаў ад прыроды, прыкладам, ён хацеў, каб пайшоў дождж, дык ён не зьвяртаўся з малітвай да бога прыроды, а займаўся чарадзействам, чакаючы ад яго беспасярэдняга ўзьдзеяньня на прыроду, сам рабіў штось падобнае да дажджу. У ходаньні із сіламі прыроды ягонай першай зброяй была *магія*, першая папярэднічка нашае сяньнішняе тэхнікі. Мы дапушчаем, што вера ў магію паходзіць ад пераацэнкі собскіх інтэлектуальных апэрацыяў, ад веры ўва «ўсёмагутнасьць думак», якую мы, дарэчы, спатыкаем у нашых нэўротыкаў, хворых на прычэпныя станы. Мы маглі б уявіць сабе, што людзі гэнага часу былі асабліва гордыя сваімі моўнымі набыткамі, зь якімі мусіла зьнітавацца вялікая палёгка ў думаньні. Яны надавалі слову чароўную сілу. Гэтую рысу пасьлей пераняла рэлігія. «І сказаў Бог: «Станься сьвятліня». І сталася сьвятліня». Рэштай, факт магічных дзеяньняў паказуе, што анімістычны чалавек ня прост спадзяваўся на сілу свайго жаданьня. Ён чакаў посьпеху барджэй ад выкананьня акту, які мусіў пабудзіць прыроду да ягонага пераймання. Калі ён хацеў, каб пайшоў дождж, ён сам выліваў ваду, калі ён хацеў замовіць зямлю для ўрадлівасьці, ён выяўляў перад ёй на полі відовішча плоцьцевых дачыненьняў.

Вы ведаеце, як цяжка зьнікае тое, што аднойчы набыло псыхічнае выражэньне. Знакам тым, вы не зьдзівіцеся, калі пачуеце, што шмат якія праявы анімізму перахаваліся, поруч з рэлігіяй і дзякуючы ёй, да сяньнішняга дня найчасьцей як гэтак гуканыя забабоны. Больш таго, вы ці зможаце адмовіць меркаваньню, што наша філязофія захоўвае істотныя рысы анімістычнага ладу думаньня: пераацэнку чароўнасьці слова, веру, што рэальныя здарэньні сьвету йдуць шляхамі, якія ім хоча паказаць наша думаньне. Зь іншага боку, мы можам чакаць, што ўжо ў гэнай эпосе існаваў які-колечы від этыкі, наказаньні, датычныя памаўленьня людзей паміж сабой, але гэта не гаворыць за тое, што яны генэтычна зьвязаныя з анімістычнай верай. Праўдападобна, яны былі беспасярэднім выражэньнем судачыненьняў сілаў і практычных патрэбаў.

Вельмі вартыя вывучэньня прычыны пярэйсьця анімізму ў рэлігію, але вы можаце ўявіць сабе, якім моракам дагэтуль ахутаныя гэтыя дагістарычныя часы развою чалавечага духу. Думаецца, што ёсьць фактам тое, што першай хормай зьяўленьня рэлігіі быў дзіўны татэмізм, пакланеньне жывёлам, у зьвязку з чым і паўсталі першыя этычныя прыказаньні, табу. Я распрацоўваў у сваім часе ў кнізе «Татэм і табу» меркаваньне, што гэтае зьмяненьне вытлумачваецца пераваротам у дачыненьнях чалавечае радзімы. Галоўнае асягненьне рэлігіі ў вадрозьненьне ад анімізму ляжыць у псыхічным прадухіленьні страху перад дэманамі. Адылі, як перажытак глыбокае даўніны, злы дух захаваў мейсца ў сыстэме рэлігіі.

Калі гэта была прадгісторыя рэлігійнага сьветагляду, дык зьвернемся цяперака да

таго, што адбываецца адгэнуль і дагэтуль існуе на нашых вачох. Навуковы дух (Geist), узмоцнены назіраньнямі працэсаў прыроды, зь цягам часу пачаў уважаць рэлігію за чалавечую справу й накладаць на яе крытычную праверку. Апошняя не магла не пахіснуць яе. Перадусім гэта былі ейныя паведамленьні аб дзівосах, якія выклікалі неразуменьне й няверу, бо, як найвыразьней выяўляючы ўплыў чалавечае фантазійнае дзейнасьці, яны супярэчылі ўсяму таму, чаго вучыла цьвярозае назіраньне. Тады му іла зьняпраўдзіцца ейнае вучэньне аб вытлумачэньні існага сьвету, бо яно паказвала на невуцтва, якое несла на сабе таўро старога часу й якое патрапілі пахіснуць дзеля падвышанае й грунтоўнае веды законаў прыроды. Тое, што сьвет мусіў паўстаць праз акт пачацьця альбо стварэньня, што аналягічна ўзьніку асобнага чалавека, не здавалася болей найслушнейшым, натуральным меркаваньнем, адгэнуль як у думаньні напрасілася адрозьніваньне жывых істотаў, якім свомая душа, ад нежывое прыроды, дзеля якога сталася немагчыма прытрымлівацца першапачатнага анімізму. Не ўпушчаны гэтта й ўплыў параўнаўчага вывучэньня разматых рэлігійных сістэмаў, уплыў іхнага ўзаемавыключэньня й іхнае няцерпнасьці паміж сабой.

Умацаваны гэткімі папярэднімі практыкаваньнямі, навуковы дух, урэшце, набыў сьмеласьць наважыцца на праверку найслынейшых і афэктыўна найкаштаўнейшых частак рэлігійнага сьветагляду. Заўжды было відаць, адно запозна насьмеліліся выказаць, што й сьцьверджаньні рэлігіі, якія абяцуюць чалавеку абарону й шчасьце ў разе выкананьня пэўных этычных вымогаў, аказуюцца сумлеўнымі. Падаецца слушным наступнае: у сусьвеце нямашака сілы, якая з бацькоўскай дбайнасьцяй пілнуе дабрабыт індывідуму, і ўсяму, што да яго датыкаецца, наканаваны шчасны канец. Барджджэй, чалавечы лёс не зьвязаны ні зь меркаваньнем сусьветнае дабрыні, ні з — ёй часткава супярэчнай — сусьветнай справядлівасьцяй. Землятрусы, буры, пажары ня робяць адрозьненьня паміж добрым і багабойным, паміж злодзеем або недаверкам. Дый там, дзе не зважаюць на нежывую прыроду і, дзеля гэтага, кон асобнага чалавека залежыць ад ягоных стасункаў із іншымі людзьмі, ня толькі ні ў якім разе нямашака правіла, што добрадзейнасьць (Tugend) узнагароджваецца й зло знаходзіць сваё пакараньне, а досыць часта гвалтаўнік, хітрун, хіжун прысабечвае зайздросныя даброты сьвету, а багабойны шыецца ў дурні. Цёмныя, бяздушныя й халодныя сілы вызначаюць чалавечы кон; сыстэма заахвочваньняў і пакараньняў, за дапамогай якой рэлігіі забясьпечвалася сусьветнае панаваньне, здаецца, і не існуе. Із свайго боку, гэтта паўстае падваліна для ўхіленьня ад часткі ажыўленасьці, якая перанятая рэлігіяй ад анімізму.

Указуючы на паходжаньне рэлігіі зь дзяцінае бездапаможнасьці й выводзячы ейны зьмест із жаданьняў, якія працягваюць існаваньне й у сьпелым жыцьці, а гэтаксама патрэбаў маленства, апошняму ўнёску ў крытыку рэлігійнага сьветагляду прычыніўся псыхааналіз. Гэта азначала ня проста зьняпраўджаньне рэлігіі, а было й неабходным абагульненьнем нашае веды пра яе, якая супярэчыла ёй, прынамся, у пункце, дзе яна сама дамагаецца сабе боскага паходжаньня. Адылі, у гэтым яна не абмыляецца, калі прыймаць нашае тлумачэньне бога.

Абагульняльнае меркаваньне навукі аб рэлігійным светаглядзе гучыць наступным парадкам: пакуль асобныя рэлігіі варагуюць між сабой, якая зь іх апанавала праўду, мы ўважаем, што на зьмест праўды ў рэлігіі агулам можна не зважаць. Рэлігія ё спробай пераадоленьня пачуцьцёвага сьвету, у які мы ўключаныя, за дапамогай сьвету жаданьняў, які паўстаў у нас дзеля біялягічнае й псыхалягічнае неабходнасьці. Але яна ня можа зрабіць гэта. Ейнае вучэньне носіць адбітак невуцкага маленства чалавецтва, часу, у якім яно паўстала. Ейныя суцішэньні не заслугуюць на давер. Дасьветчаньне вучыць нас: сьвет — не дзяціны пакой. Этычныя вымогі, на якія хоча рабіць націск рэлігія, патрабуюць барджджэй іншага абгрунтаваньня, бо яны неабходныя для чалавечага грамадзтва, і небясьпечна зьвязваць іхнае выкананьне з рэлігійнай богабойнасьцяй. Калі пасправабаваць разгледзець рэлігію ў ходзе развою чалавецтва, дык яна падасца не працяглым станам, а аналягам нэўрозу, які перажываў кажны культурны чалавек на сваім шляху ад дзяцінства да сьпеласьці.

Пераклаў з нямецкай
Валерык Булгакаў.

З ГІСТОРЫІ ФІЛАСОФІІ

Жульен Афрэ дэ ЛАМЕТРЫ (1709 — 1751)

Ні Арыстотэль, ні Платон, ні Дэкарт, ні Мальбранш не растлумачаць вам, што такое ваша Душа. Дарэмна будзеце вы пакутаваць над пазнаннем яе прыроды: хай не ў крыўду будзе вашаму славалюбству і ўпартасці, але вы непазбежна падпарадкуецеся няведанню і веры. Існасць душы чалавека і жывёлы ёсць і застанецца гэткай жа невядомай, як і існасць матэрыі ды целаў. Больш таго, душу, вызваленую праз абстракцыю ад цела, гэтаксама, як і матэрыю, якая не мае аніякае формы, немагчыма сабе ўявіць. Душа і цела былі створаныя разам, адначасова, быццам адным узмахам пэндзля. Паводле аднаго буйнога багаслова (Тэрцюльена), што меў адвагу мысліць, яны былі кінутыя ў адну і тую ж форму для адліўкі. Таму той, хто хоча спазнаць уласцівасці душы, павінен найперш адкрыць уласцівасці, што выразна выяўляюцца ў целах, актыўным пачаткам якіх ёсць душа.

Гэткае разважанне натуральна прыводзіць да думкі, што няма больш надзейных кіраўнікоў, чым нашы пачуцці. Яны — мае філосафы. Колькі б кепскага пра іх ні гаварылі, яны адны могуць прасвятліць розум у пошуках ісціны; менавіта да іх даводзіцца заўжды ўзыходзіць, калі маеш сур'ёзны намер спазнаць яе.

Такім чынам, разгледзім добрасумленна і непрадузята, што могуць адкрыць нам нашыя пачуцці адносна матэрыі, СУБСТАНЦЫІ ЦЕЛ, асабліва арганізаваных; але будзем бачыць толькі тое, што ёсць у сапраўднасці, і не будзем звяртацца да выдумак. Сама па сабе матэрыя ўяўляе сабою пасіўны пачатак; ёй уласцівая толькі сіла ІНЕРЦЫІ; вось чаму кожны раз, калі мы бачым, што яны рухаюцца, можна прыйсці да высновы, што яе рух вынікае з іншага пачатку, таму здаровы розум ніколі не пераблытае яго з пачаткам, які яго ўтрымлівае, г.зн. з матэрыяй, ці субстанцыяй целаў, бо ідэі аб тым і другім ёсць дзве інтэлектуальныя ідэі, гэтаксама адрозныя адно ад аднаго, як актыўны і пасіўны пачатак. Таму, калі целы маюць рухальны пачатак і калі даведзена, што апошні прымушае сэрца біцца, нервы адчуваць і мозг думаць — дык адгэтуль хіба не вынікае без сумнення, што менавіта гэты пачатак называюць ДУШОЮ? Даказана, што падчас свайго ўзнікнення чалавечае цела ўяўляе сабою не што іншае, як ЧАРВЯКА, усе пераўтварэнні якога мала чым адрозніваюцца ад пераўтварэнняў любога іншага насякомага. Чаму ж нельга даследаваць прыроду ці ўласцівасці невядомага, але, відавочна, ПАЧУЦЦЁВАГА і АКТЫЎНАГА пачатку, які прымушае гэтага чарвяка ганарліва паўзці па зямной паверхні? Альбо чалавеку ісціна даступная менш, чым шчасце, да якога ён імкнецца? Ці, мажліва, мы не настолькі, так бы мовіць, закаханыя ў яе, гатовыя задаволіцца абдымкамі стода замест Багіні, што паэты прыпісвалі Іксіёну?..*

Ламетры Ж.А. Прыродная гісторыя душы, альбо трактат аб душы // La Mettrie. Textes choisis. Paris, 1974. P. 65 — 67.

---

* Іксіён — герой старажытнагрэцкага міфа, цар ланіфаў, вераломны забойца свайго цесця. Пасля таго як Зеўс дараваў яму і запрасіў на Алімп, Іксіён пачаў дамагацца кахання Геры і Зеўс падмяніў Геру воблакам (у Ламетры — статуяй).

Дэйвід ЮМ (1711 — 1776)

Няма такога ўражання ці такой ідэі любога кшталту, якія б не ўсведамляліся ці не ўспаміналіся б намі і якіх мы не ўяўлялі б існуючымі; відавочна, што з такога ўсведамлення і вынікае найбольш дасканалая ідэя БЫЦЦЯ і ўпэўненасць у ім. На падставе гэтага мы можам сфармуляваць наступную дылему, самую выразную і пераканаўчую, якую толькі магчыма сабе ўявіць, а менавіта: паколькі мы ніколі не ўспамінаем аніводнага ўражання і аніводнае ідэі, не прыпісваючы ім існавання, значыць, ідэя існавання павінна альбо выводзіцца з яснага ўражання, злучанага з кожным успрыманнем ці з кожным аб'ектам нашае думкі, альбо быць тоеснай самой ідэі ўспрымання ці аб'екта.

Паколькі гэтая дылема з'яўляецца відавочнай высновай з прынцыпа, што кожная ідэя паходзіць з падобнага да яе ўражання, дык наша рашэнне наконт выбару паміж абодвума палажэннямі дылемы не можа выклікаць сумнення. Настолькі далёка ад гэтага знаходзіцца яснае ўражанне, якое суправаджае кожнае ўражанне і кожную ідэю, што я не думаю, каб увогуле існавалі два ясныя ўражанні, якія былі б непарыўна злучаныя. Хоць некаторыя адчуванні і могуць быць часова злучаныя, мы хутка заўважаем, што яны дазваляюць падзел і могуць быць дадзеныя паасобку. Такім чынам, хоць кожнае ўражанне і кожная ідэя, якія мы толькі памятаем, разглядаюцца як існуючыя, аднак ідэя існавання не паходзіць з якога-небудзь асобнага ўражання.

Значыць, ідэя існавання тоесная ідэі таго, што мы ўяўляем як існуючае. Проста думаць пра нейкую рэч і думаць пра яе як пра існуючую — у гэтым няма ніякай розніцы. Ідэя існавання, далучаная да ідэі якога-небудзь аб'екта, нічога да яе не дадае. Што б мы ні ўяўлялі, мы ўяўляем гэта як існуючае. Любая ідэя, якую б мы не стварылі, ёсць ідэя пэўнага быцця, а ідэя пэўнага быцця ёсць любая ідэя, якую б мы ні стварылі.

Кожны, хто будзе пярэчыць гэтаму, з неабходнасцю мусіць паказаць тое яснае ўражанне, ад якога паходзіць ідэя быцця, і даказаць, што гэтае ўражанне неаддзельнае ад кожнага такога ўражання, якое мы прызнаем існуючым. А гэта, як без усякіх ваганняў мы можам зрабіць выснову, немагчыма...

Гэткае ж разважанне растлумачыць нам ідэю ЗНЕШНЯГА ІСНАВАННЯ. Мы можам заўважыць: усе філосафы прызнаюць гэта — што ёсць і само па сабе досыць відавочным фактам — што розуму ніколі не дадзена рэальна нічога, апрача таго, што ім успрымаецца; або ўражанняў ды ідэй і што знешнія аб'екты робяцца вядомыя нам толькі праз успрыманні, якія яны выклікаюць. Ненавідзець, кахаць, мысліць, адчуваць, бачыць — усё гэта не што іншае, як успрыманне.

Але калі розуму ніколі не дадзена нічога, акрамя ўспрымання, і калі ўсе ідэі паходзяць ад чагосьці папярэдне дадзенага розуму, дык адгэтуль вынікае, што мы не можам уявіць сабе штосьці ці стварыць ідэю чагосьці спецыфічна адрознага ад ідэй і ўражанняў. Паспрабуем засяродзіць сваю ўвагу на нечым па-за намі, наколькі гэта магчыма; паспрабуем узнесціся ва ўяўленні да нябёсаў ці да крайніх межаў сусвету; у сапраўднасці мы ні на крок не выходзім за межы саміх сябе і не можам уявіць сабе якое-небудзь існаванне, апрача тых успрыманняў, якія з'явіліся ў межах гэтага вузкага кругагляду. Апошні ёсць сусвет, створаны ўяўленнем, і мы не маем ідэй, апрача тых, што тут створаныя.

Самае большае, што мы можам зрабіць дзеля таго, каб уявіць знешнія аб'екты пры дапушчэнні, што яны СПЕЦЫФІЧНА адрозныя ад нашых успрыманняў, — гэта стварыць суадносную ідэю пра іх, не прэтэндуючы на спасціжэнне суаднесеных з успрыманнем аб'ектаў. Кажучы ўвогуле, мы і не дапускаем, што знешнія аб'екты спецыфічна адрозніваюцца ад успрыманняў, а толькі прыпісваем ім іншыя адносіны і сувязі і іншую працягласць...

Юм Д. Трактат пра чалавечую прыроду Hume D. A Treatise of Human Nature. Oxford, 1896. P. 66 — 68.

Пераклад
Рыгора Грудніцкага
і Лявона Баршчэўскага.

ЗНО
Відарыс

Тодар КОПША

СМЕТНІК

1.
З усіх інтэрнатаў —
маіх бяздомных прытулкаў,
з усіх гастраномаў,
якія мне грэбліва прадаюць
паўбохана чорнага хлеба
і паўкіло ліцвернай кілбасы,
з усіх міліцэйскіх вуліц,
з усіх люстраных вітрынаў
я выштурхоўваюся на сметнік.
Я, лішні,
знявечаны,
непрызнаны,
падазраваны ва ўсіх злачынствах,
ускараскваюся на свой Манблан,
на свой Эверэст,
на свой Пік камунізму —
на сметнік,
які ўсё расце і расце
да самага неба,
да самага пекла,
да самага д'ябла,
і сціскаю пальцы правай рукі ў кулак
і пагражаю гораду Мінску
пагрозай,
складзенай са знявечаных сэнсаў:
«Збрэч кугільдзя!..»

2.
Мой бацька нямецкі салдат:
ён заваёўваў Беларусь
і сеяў, дзе мог, нямецкае семя.
Не ведаю, як яго зваць,
не ведаю, дзе ён гніе:
дар — гэта дар,
Tod — гэта Tod,
а Копша родам з нябыту.
Мне ў губы ўпаролі дрот,
каб я ніколі не здолеў
вярнуцца туды, дзе было мне добра.
Я — Тодар,
я — Копша,
я — падарунак смерці,
я тут,
а хачу быць dort.
Вы разумееце па-нямецку?
Вы разумееце па-беларуску?
Ну а, між намі, па-свінску?..
Увага, увага,
сёння мы вучымся разам:
рот — гэта рот,
rot — гэта rot.
А Копша не радуецца і не смуткуе,
што неўзабаве правадыры
у гераічным горадзе Мінску
зробяць яшчэ аднаму парсюку-недарэку
вялікі капут.

3.
Людзі знікаюць,
а сметнікі застаюцца:
ну і няхай!..
Так шчыльна супалі з сабой
мае суайчыннікі,
мае мацярынскія беларусы,
нібыта выпілі чарку гарэлкі
альбо праглынулі яйка.
Ну і няхай адказваюць за сябе,
за тое, што бачаць,
а ўбачыць не могуць,
за тое, што выбіраюць,
а выбраць не могуць,
за тое, што твораць,
але нічога не могуць стварыць,
апроч сметніка,
аднак і сметнік ім не патрэбен.
Людзі знікаюць,
а я застаюся на сметніку —
валадар
невядомага Мінска.
Сметнік — мая маёмасць,
сметнік — мая айчына,
сметнік — маё натхненне.
Я падбіраю на сметніку
рэшткі чыйгосьці быту,
абрыўкі чыйгосьці часу,
абломкі чыйгосьці лёсу
і з іх
ствараю сваё мастацтва —
сваю невядомую неўміручасць.

4.
Глуханямыя мае анёлы —
глуханямыя дзеці —
злятаюцца да мяне, калі бачаць,
што я ўжо тут.
І падаюць мне яны,
што мяне цікавіць:
хто — падзёрты замежны часопіс,
хто — тутэйшы шкамут
з аблічамі правадыроў і перадавікоў...
О, я таксама
даўно ўжо глуханямы
да заклікаў і справаздачаў,
але з аблічаў,
быццам апошні суд,
раблю, што хачу,
раблю, што хачу,
раблю, што хачу,
і шкадую
глуханямых дзяцей.

5.
Мае кульгавыя крокі
сведчаць,
што ёсць яшчэ іншы свет,
што ёсць яшчэ іншае вымярэнне.
Мінск замыкаецца
у свае прастакутнікі і квадраты
і як мага
учапераецца ў паверхню.
А я сваім кожным крокам
падаю ў глыбіню,
падаю ў будучыню,
і таму
у зацятым спаборніцтве
паміж мною і горадам Мінскам
перамога апынецца на маім баку.
І таму
фанабэрлівы,
баязлівы,
зайздросны Мінск
падсылае з мінулага да мяне
забойцаў і вымагае:
«Аддай тое золата,
што ты навыкопваў тут, у маім
радовішчы!.." —
і прыстаўляе
да геніяльнага майго горла
бліскучы сталёвы нож.

Канец 70-х гадоў.

У гэтым нумары «ЗНО» - калажы Тодара Копшы (Рыгора Яновіча)

Рада «ЗНО»: Валянцін Акудовіч (адказны за выпуск), Алесь Разанаў, Ігар Бабкоў, Юрась Барысевіч.